

پښتو ليکني سمون

پښتو ليکني سمون

پښتو ليکني سمون

پښتو ليکني سمون

پښتو ليکني سمون

پښتو ليکني سمون

پښتو ليکني سمون

پښتو ليکني سمون

ت ج خ

ا ب ت

پښتو ليکني سمون

ټ ځ ښ

څ ډ ڏ

Ketabton.com

محمد اسماعيل يون

۱۳۸۲ ل

پښتو لیکنی سمون

(د پوهندوی علمي رتبې لپاره)

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	پښتو ليکنی سمون
ليکوال:	محمد اسمعيل يون
خپرندوی:	يون کلتوري يون
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپ کال:	۱۳۸۷ ل کال
د ليکوال	
پرله پسې نومره:	(۳۰)
د خپرندوی	
پرله پسې نومره:	(۳۰)
کمپوزر:	ضياء الرحمن ضياء

د لومړي چاپ سريزه

دا اثر مې له نن څخه يو کال دمخه (۱۳۸۶ ل کال) په وروستيو کې بشپړ کړی و، ژوري هئيت زما د ترډېچ لپاره ومانه، خو ما هغه وخت ځکه چاپ نه کړ، چې غوښتل مې تر علمي ترډېچ وروسته يې يو ځل بيا وگورم او زياتونې په کې وکړم او هم يې ځينو ليکوالو ملگرو ته د کره والي لپاره وړاندې کړم. د تېرو کلونو په بهير کې که څه هم له گڼو بوختياوو سره مخامخ وم، خو د دې تېر يو يونيم کال په بهير کې مې خپلو کلتوري کارونو ته تر هرڅه زياته توجه وکړه. دا اثر مې يو ځل بيا وکوت او ځينو ليکوالو ملگرو ته مې د کتنې او کره کولو لپاره ورکړ، دا دی تر بيا کتنې او سمون وروسته يې د قدرمنو لوستونکو مخې ته ږدم، پوره باور دی چې تر چاپ وروسته به مو قدرمن لوستونکي لا کره والي ته وهڅوي او د وخت په تېرېدو سره به دا بهير د پښتو ليکدود د لا سمون سبب شي.

د همدې بهير د لا بري په هيله

محمد اسماعيل يون

۱۳۸۷ ل کال د کب ۲۵ مه نېټه

ارگ، د جمهوري رياست ماڼۍ

((پښتو ليکنی سمون))

يوه په زړه پورې هڅه

د يوې ژبې د ليكدود سمون او د هغه د اصلاحي بهير ارزونه د ژبې په پرمختگ کې کارنده ونډه لري. له نېکه مرغه پښتو ليكدود وخت پر وخت د زيات کره والي پر لوري ګامونه اخلي. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانګې استاد ښاغلي پوهنمل محمد اسماعيل يون يوې ډېرې ښې او ضروري موضوع ته پام شوی او د خپلې علمي تر فېع (پوهندوی رتبې) لپاره يې داسې يوه موضوع (پښتو ليکنی سمون) ټاکلې، چې ارزښت او ضرورت يې ډېر زيات دی. اوس چې زموږ په هېواد کې رسنۍ ډېرې زياتې شوي، نو د ليكدود د يو والي او سمون په برخه کې هره نوې علمي هڅه بې له شکه چې ډېره ګټوره تمامېږي. ځکه که چاپي، تصويري او نورې رسنۍ پر خپل وخت له ښه، کره، پوره او معياري ليكدود څخه کار وا نه خلي، نو ډېرې ژبنۍ ګډوډۍ او تېروتنې را منځته کېدلای شي. اکثره ګډوډي موږ د يوه ښه معياري ليكدود په مرسته له منځه وړلای شو. پوهنمل محمد اسماعيل يون همدغه ضرورت ته متوجه شوی او داسې يو علمي اثر يې دا دی رامنځته کړی، چې زموږ د ليكدودي ستونزو ډېرو برخو ته ځواب ويلای شي. په دې اثر کې د اختلافي کلمو د سمون تاريخي بهير هم په ګوته شوی او دنويو اختلافي کلمو د سمې ليکنې معيارونه هم په ګوته شوي دي، د علمي ستونزو د

حل لپاره د پښتو غږيزې الفبې چارټ هم راوړل شوی او د نورو نومونو د يووالي او سمې ليکنې لپاره هم ښه وړاندیزونه شوي دي. د پښتو د انشايي سمون لپاره يې ليکنې او پښتو سربلونه او اوستربلونه هم په تفصيل سره بيان کړي دي.

زه په داسې حال کې چې د پښتو ليکنې سمون په بهير کې دا اثر يوه ښه په زړه پورې زياتونه گڼم او د (پوهندوی) علمي ترفيع لپاره يې پوره او مناسب گڼم، دې سره هيله لرم، چې د ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو څانگه کې د يوه درسي يا مرستندوی درسي کتاب په توگه هم ورڅخه گټه واخيستل شي. دغه راز له ښاغلي يون څخه هيله کوم، چې د کتاب د ژر چاپ لپاره هم هڅې وکړي او تر چاپ د مخه د لوستونکو د معلوماتو د لا زياتوالي لپاره نورې بېلگې هم په کې راوړي او نورې هغه اختلافي کلمې هم وپلټي، چې لا اوس هم په ليکنې برخه کې په کې توپيرونه تر سترگو کېږي. زه يو ځل بيا ښاغلي پوهنمل محمد اسماعيل يون ته د (پوهندوی) علمي رتبې لپاره د دې اثر د ليکلو له امله تبريکي وایم او له اړوندو مقامونو څخه هيله کوم، چې (د پښتو ليکنې سمون) د ليکنې له امله نوموړي ته د (پوهندوی) علمي رتبه منظوره کړي.

د پښتو ليکنې سمون د پراختيا او د پښتو ليکدود د لا کره والي او بشپړتيا لپاره په هيله.

په درنښت

پوهنوال محمد صابر خوبشکی

سريزه:

د پښتو ليکني سمون ضرورت

په دې کې هېڅ شک نه شته، چې ليک تر ژبې ډېر وروسته را منځته شوی، جوړ شوی او په اصطلاح اختراع شوی دی. پوهان په دې نظر دي، چې ليک د بشري ژوند د پرمختګ مهمه وسيله او د بشر ستره لاسته راوړنه ده. ژبپوهانو ليک د ژبې مادي استر او يا هم انځوريز شکل ګڼلی دی. د نړۍ په پوهانو کې خوشالخان هغه ستر عالم دی، چې تر هرچا زيات د ليک ارزښت ته ځير شوی دی. د خوشالخان په نظر که ليک نه وای د دنيا دا دومره علمونه او کتابونه به نه وو. خوشال په خپل مشهور سياسي، روزنيز او ټولنيز اثر (دستارنامه) کې: علم د وحشي اسپ په شان بللی او خط يې د قيضي په شان، چې وحشي اسپ پرې رامولای شي، هغه خط درېيم هنر ګڼي، چې کسب او کمال پرې حاصلېږي. خوشال وايي: ((علم او خط سره لازم او ملزوم دي، علم په مثال وحشي دی، خط لکه کمند چې وحشي پرې قيد شي، دا هومره کتابونه به نه وو که خط نه وای، په حساب په کتاب په سياق به څوک پوهېدل که خط نه وای، د جهان کار سره ټول په خط دی، لوی هنر دی، منزلت، مرتبت يې هم ډېر دی، قدر قيمت يې تر حساب ټبر دی. که يې دولتمند زده کا زېب وزيښت دی، که يې دروېش زده کا د دروېش دولت دی...))^(۱) خوشال

(۱) دستار نامه، خوشال خان خټک، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۴۵ کال چاپ، ۱۸ مخ.

که څه هم په ساده مثالونو کې د لیک ارزښت او اړتیا بیان کړي، خو د مانا او محتوا د ژوروالي له مخې یې د لیک ارزښت په ښه ډول څرګند کړی دی. د نړۍ ګڼو ژبپوهانو د لیک بېلابېل تعریفونه کړي، خو کوم قوت چې د خوشال په تعریف کې شته، په نورو تعریفونو کې په دې کچه نه لیدل کېږي. د خوشال د تعریف له مخې د علم زېرمه او پانګه د لیک نتیجه ده. رښتیا هم که چېرې بشر لیک نه وای رامنځته کړی، نو بل پښت او راتلونکو نسلونو ته یې د تجربو او پوهې انتقال ناشونی و. د سړي علم خو د فولکور او ګړني ادب په شان هم نه دی، چې خوله په خوله او نسل په نسل یو بل ته انتقال شي. د فولکور د لېږد مهم لامل دا دی چې هلته هنري قوت او تخیل ورسره ملګری وي او له کوم فشار پرته د خوند په زور انتقالېږي، په علم کې که څه هم زیاته ګټه متصوره ده، خو د خوند او لذت کچه په کې ډېره کمه ده. په حقیقت کې د نړۍ د تفکر او تخیل د تجربو یو اوږد زنځیر اوتسلسل (ګړني ادبیات) هم وروسته د همدې لیک په واسطه د مرګ له حتمي ګواښ څخه ژغورل شوي دي. پیداکوژستان (ښوونپوهان) په دې نظر دي، چې د علم زېرمه د الفاظو په پانګه کې نغښتې ده، یا په بله وینا د الفاظو کثرت د مانا پر ډېروالي دلالت کوي. د انسان په ژبه کې د الفاظو او کلمو د زېرمې او زیاتوالي ظرفیت هغه وخت زیات شو، چې ژبه د لیک په واسطه د زېرمه کېدو او خوندیتوب جوګه شوه. د لیک په واسطه نه یوازې دا چې پخوانۍ پانګه خوندي شوه، بلکې د دې پانګې د زیاتونې او غځونې اسانتیاوې هم برابرې شوې، ژبه د هوا له خپو څخه د

یوه مقید او منسجم انتظام لوبښي ته ولوېده او د انسان د اړتیاوو د خړوب لپاره یې د غځونې قابلیت پیدا کړ، خو لیک هم، داسې نه دی، چې پر یوه ورځ رامنځته، پیدا او غني شو، لیک هم د ژوند اوږده کلونه او مزلونه وهلي دي. د نړۍ گڼ شمېر ژبې د څو بېلابېلو او یا هم د مختلفو لیکدودونو او لیکښو تر پراوونو تېرې شوې دي.

پښتو لیک یا لیکدود د (میخي)، (ارامي)، (خروشتي) او (یوناني) لیکدودونو او یا لیکښو پراوونه تېر کړي او تر اسلام وروسته یې عربي لیکښه خپله کړې ده. معمول عربي لیک یا الفبې چې ټول (۲۸) بېلابېل توري لري، د دې جوگه نه ده، چې ټول پښتو غږونه راوښاري، یانې پښتو غږونه زیات او د عربي لیکدود توري (شکلونه) کم دي، د همدې کمنښت د پوره کولو او د پښتو غږونو د سمې افادې لپاره پر پښتو (یا گانو) سربېره اته داسې نور توري پر بېلابېلو وختونو د دې ژبې له (الفبې) سره یو ځای شوي، چې تر ډېره حده یې د پښتو اوازونو د افادې چاره اسانه کړې ده. له هغه وخته چې پښتو په عربي لیکښې لیکل شوې، نو وخت پر وخت په کې بدلون راغلی دی. ویل کېږي چې په پښتو لیکدود کې لومړني بدلونونه د سلطان محمود غزنوي زمانې پورې اړه پیدا کوي، تر هغه وروسته پېروېشان د پښتو غږونو لپاره ځینې شکلونه وضع کړي، وروسته بیا خوشالخان د «زنځیري» لیکدود په نامه یو بل لیکدود جوړ کړی، چې د ده خپل او دده د کورنۍ ځینې اثار پرې لیکل شوي دي. د غازي امان الله خان د واکمنۍ پر مهال د (پښتو مرکې) له خوا هم د لیکدود د سمون په اړه

ځينې هڅې شوي، تر هغه وروسته په کندهار کې (ادبي انجمن) او بيا په کابل کې (پښتو ټولنې) د ليکدود د سمون په برخه کې خپلې هلې ځلې کړي او دا هڅې ان د بېره گلی تر علمي سيميناره غځېدلې دي. خو بيا هم پښتو اوسنۍ کارېدونکې الفبې د دې جوگه نه ده، چې د پښتو غږونو بشپړه استازي يا څرگندونه وکړي، له همدې امله لا هم د دې اړتيا شته، چې په پښتو الفبې کې پوره پوره سمون راشي. د الفبې يا تورو سمون د دې زمينه برابروي، چې د يوې ژبې ليکنی متن سم شي. د يوې ژبې په ليکني سمون سره ورو ورو يوه ژبه له بېلابېلو يا مختلفو گړدودونو او لهجو څخه راوځي، يوه واحد بڼه خپلوي او د يوې ژبې ليک لوست ورسره پوره پوره اسانېږي. ژبپوهان په دې نظر دي، چې د يوې ژبې د معياري کولو او يووالي لپاره تر ټولو غوره لاره همدا ده، چې ليکدود سره يو شي. د افغانستان نوميالي ژبپوه استاد زيار وايي، چې ژبه د وگړو په خولو کې ده او خولې په لکونو څه چې په ميلونونو دي، نو موږ نه شو کولای ژبه د چا په خوله کې سمه کړو، خو ليک يو واحد سيستم دی، که ليک سم شي، نو خولې هم ليک تعقيبوي، په دې ډول د وخت په تېرېدو سره خولې او ليک سره سمون خوري. د دې اثر (پښتو ليکنی سمون) د ليکلو ضرورت هم دا و چې پورتنی مجبوریتونه او ضرورتونه تر يوه حده پوره کړي او زموږ ژبه له گړدوديزې او ليکدوديزې انارشۍ څخه وژغورل شي، دې کار سره به د ژبې د وينا سيستم سم تلفظ او د مانا په پوره انتقال کې به اسانتياوې را منځته شي.

ددې اثر په لیکلو کې هڅه شوې هغه ستونزې تر یوه حده اوارې شي، چې اوس په پښتو لیکنۍ بڼه کې تر سترگو کېږي. په دې اثر کې د ځینو ګرامري تېروتنو د مخنیوي لپاره معمولو ګرامري تېروتنو او دهغو سمې بڼې ته هم اشاره شوې، دا اثر اساساً کوم ګرامري لارښود نه دی، خو دې سره سره بیا هم هغه خپلواکي او ناخپلواکي کلمې چې اوس په ناخبرۍ او ناپوه‌هاوي کې د پښتو ګرامر د اساسي قاعدو خلاف په دودیز ډول ناسمې لیکل کېږي، د هغو سمې کارونې لارو چارو ته هم په کې ګوته نیول شوې ده. یو شمېر اختلافي کلمې او د هغو سمې بڼې ته هم نغوته شوې ده. په بنسټیز ډول د دې اثر له لیکلو څخه زما غټ هدف دا و، چې د پښتو لیکنې سمون په بهیر کې خپله ونډه واخلم، د ښوونځي زده کوونکو او د پوهنتون محصلینو ته په پښتو لیکنۍ برخه کې تر خپله وسه اسانتیاوې رامنځته کړم او هم هغو نا پښتنو پښتو زده کوونکو او بهرنیانو ته، چې د لیک له لارې د پښتو ژبې د زده کړې لېوال او مینوال دي، لاره سیده کړم. یادونه کوم چې په پښتو لیکنۍ برخه کې نه دا لومړنۍ اثر دی او نه هم وروستی؛ تر هغه وخته د دې لړۍ غځول په کار دي، چې پښتو لیک د پښتو ژبې د افادې ټولې خواوې انځور او ټولې اړتیاوې خړوب کړي.

په مینه او درناوي

محمد اسمعیل یون

لومړۍ خپرکي

پښتو غږونه او توري

الف- غږونه: د گړنۍ ژبې بنسټ غږونه او د لیکنۍ ژبې بنسټ توري جوړوي. طبیعي خبره ده، چې غږونه د انسان له ژوندانه سره سم رامنځته شوي دي. د غږ پوهنې یا فونولوژۍ علم له مخې ((غږ یا اواز د ژبې تر ټولو کوچنی غږیز توک یا عنصر ته ویل کېږي، چې په خپله په ځانگړې توگه کومه مانا نه لري، خو له ترکیب او یوځای کېدو څخه یې مانا لرونکې کلمې جوړېږي او هم په کلمو کې د مانا د توپیر سبب گرځي.))^(۱)

په حقیقت کې غږ د ژبې بنسټ دی؛ که غږ نه وي گړنۍ ژبه نه شته او چې گړنۍ ژبه نه وي نو لیکنۍ ژبه هم نه شته. لیک د ژبې مادي استرگنل کېږي، غږ په غوږونو اوږېدل کېږي، خو په سترگو نه لیدل کېږي، خو کله چې د تورو یا لیک په چوکاټ کې قید شي، نو د سترگو د لیدو او فزیکي شتوالي جوگه شي. غږونه هم

^(۱) غږ پوهنه او وییپوهنه، بخت میر وزیري، کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، د نا پښتو څانگو لپاره، ۱۳۸۴ ل کال، ۴ مخ.

خپل خپل ډولونه لري، د نړۍ په زياتو ژبو کې غږونه معمولاً د دوديز وېش له مخې پر دوو ډولونو وېشي؛ خپلواک او نا خپلواک يا واول او کانسونينټ چې غږن او بې غږه اوازونه هم ورته وايي. سربېره پر دې غږونه د خولې او وتونځي (مخرج) او لفظي غږو له مخې پر ژباغښزو، پزیزو، تالویزو، شونډیزو او نورو ډولونو هم وېشل کېږي. پښتو گرامر پوهانو او ژبپوهانو د خپل دوديز تعريف له مخې پښتو غږونه پر څلورو ډولونو وېشلي دي. دا وېش يې په خوله کې د غږ د توليد د څرنگوالي له مخې کړی دی يانې دا چې يو غږ د توليد په بهير کې د ساهوا جريان له خنډ او خنډ سره مخامخوي که نه؟

د همدې دوديز وېش له مخې په پښتو کې د غږونو د وېش دا ډلبندي په دې ډول ده:

۱- خپلواک، غږن يا واول غږونه: هغو غږونو ته ويل کېږي، چې له خولې څخه د راوتو پر مهال يې دغږيزو غږو ترمنځ ټکر رامنځته نه شي، يانې دا چې: هر هغه اواز چې يوځل له کوم خنډ او بندښت پرته له خولې څخه راوځي، هغه ته خپلواک، غږن يا واول غږ ويل کېږي.

په پښتو کې دغه لاندې غږونه په خپلواکو غږونو کې شمېري:

۱- الف: ا (ā)

۲- گرده (هې) يا زور (ə) (a)

۳- زورکی (ə) د بارګۍ د سيمينار د پرېکړې له مخې يې بڼه داده: (ə) (ə)

۴- اوږده يا ښځينه (ې)

۵- څرگنده يا لنډه (ي) (i)

٦- اوږد يا په دوديزه نومونه مجهول واو (و = ٥)

٧- لنډ يا څرگند واو (و = u)

خو پوهاند صديق الله رښتين په پښتو کې د (واونو) شمېر (څلور) گڼلی او ځينو نورو پوهانو بيا الف په دوه ډوله گڼلی، نو که دا نظريه هم ورسره ومنل شي، د پښتو واولونو شمېر به لسو ته پورته شي، خو په دوديزو وېشنو کې پښتو واولونه، چې په تورو، انځورونو يا گرافيمونو افاده کېږي، همدا اوه (٧) توريږي وېش ډېر معمول دی.

البته په پورتني وېش کې هم، چې واولونه (٧) گڼل شوي، د پښتو ژبې لپاره اوسنی کارېدونکی عربي لیکدود دهنو د افادې لپاره (٧) بېلابېل گرافيمونه نه لري. دا (٧) بېلابېل غږونه په عربي - پښتو لیکدود کې په (ا، ه، ي، و، ي) انځورونو افاده کېږي، البته که د زورکي (٣) لپاره د باره گلی وړاندیز (ه) ومنل شي نو د اوو (٧) غږونو د تمثيل لپاره به (٦) شکلونه ولرو.

خو بيا به هم د (u او ٥) دوو خپلواکو غږونو د تمثيل لپاره يوازې يوه بڼه (و) لرو.

ژبپوهان دواولو په اړه دا خبره هم کوي، چې د نورو غږونو په تلفظ او افاده کې دا غږونه اساسي نقش لري، که چېرې دا غږونه نه وي، هغه نور غږونه اصلاً حرکت نه شي کولای. همدا غږونه د څپې يا سېلاب زړی هم جوړوي او په هره څپه کې د يوه خپلواک غږ شتون حتمي دی او له واول پرته څپه هېو جوړېدی نه شي. څپه بيا د گړنۍ ژبې انکشافی شکل دی، کېدی شي، ماناواله وي او يا هم مانا ور نه کړي.

۲- نا خپلواک، ناغږن یا کانسونینټ غږونه: نا خپلواک اوازونه یا غږونه هماغه دي، چې له خولې څخه د راوتو پرمهال د هوا جریان بندوي او غږیز غږي یو بل سره نښلي، یانې دا چې لکه د واول په شان له کوم خنډ پرته له خولې څخه نه راوځي. ناخپلواکو غږونو ته چوپ (کانسونینټ) غږونه هم وایي: په پښتو کې نا خپلواک غږونه د دې لاندې شکلونو په واسطه انځورېږي:

۱- ب، پ، ۳-ت، ۴-ټ، ۵-ج، ۶-چ، ۷-څ، ۸-ځ، ۹-خ، ۱۰-د، ۱۱-ډ، ۱۲-ر، ۱۳-ړ، ۱۴-ز، ۱۵-ژ، ۱۶-ږ، ۱۷-س، ۱۸-ش، ۱۹-ښ، ۲۰-غ، ۲۱-ک، ۲۲-ګ، ۲۳-ل، ۲۴-م، ۲۵-ن، ۲۶-ڼ، ۲۷-هـ

پوهاند صدیق الله رښتین د پښتو ناخپلواکو غږونو او یا هم تورو شمېر (۲۶) ګڼلی^(۱) سربېره پر نوموړو غږونو او یا هم تورو په پښتو کې لس داسې عربي غږونه یا توري هم کارول کېږي، چې اصلي رېښه او جوړښت یې عربي دی، یانې په هره کلمه کې چې دا غږونه یا توري و کارېږي، هغه به عربي وي، پښتو به نه وي. د یادونې وړه ده، چې پښتو ژبه کې د دې غږونو او تورو سم تلفظ څه ناڅه مشکل دی، نو ځکه خويي د تلفظ پر وخت زیاتره اندولونه کارول کېږي، یانې په خپله ژبه کې هغه ته ورته اوازونه، د بېلګې په توګه: (ص) د (س) په تلفظ، (ث) د (څ) یا (س) په تلفظ (ف) د (پ)، (ذ) د (ز) او (ځ) په تلفظ او همداسې نور درواخله. هغه اوازونه یا توري، چې له عربي کلمو سره یو ځای

(۱) پښتو ګرامر (ژب ښودنه)، صدیق الله رښتین، خاور خپرندویه ټولنه، ۳ مخ.

پښتو ته راغلي او اوس يې په پښتو کړنې او ليکنې ژبه کې کارونه
يو ضرورت او دود دی، دادي:

(ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ف، ق، ع)

د يادونې وړه ده، چې دا پورتنی اوازونه او توري هېڅکله هم
په نړه پښتو کلمو کې نه راځي. په ټوليز ډول د عربي غږونو په
گډون په پښتو کې اوس (۳۷) ناخپلواک غږونه او د هغو
گرافيمونه يا توري کارول کېږي.

خو پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار د ټولو پښتو غږونو يا تورو
شمېر (۳۷) گڼلی او که چېرې د عربي دا لس نړه توري يا غږونه
ورسره يوځای شي، نو شمېر به يې (۴۷) تورو ته ورسېږي. که
غبرگږونه او سيمې واولونه پرې سرباری شي، نو خبره يو کم
شپېتو غږونو ته رسېږي او که د ځينو لهجو واولونه هم په پام کې
ونيسو، نو خبره تر شپېتو هم پورته کېږي.

۳- نيمه خپلواک يا سيمې واول غږونه: د ژبپوهنې د
دوديزو تعريفونو او وېش په لړ کې د نيمه خپلواکو غږونو يا سيمې
واول موضوع هم د يادونې وړ ده. سره له دې چې يو شمېر
اوسني ژبپوهان، سيمې واول گډ سره مني نه او وايي چې
اوازونه يا واول دي يا کانسونينټ او نيمه واول کومه مانا نه
ورکوي، ځکه واول يو څپه جوړوي او دلته هم يوه څپه يا سېلاب
وي يانې په هر څه کې چې اوس د سيمې واول په نامه توري
وي، هلته واول هم ورسره وي او له واول پرته سيمې واول د
کانسونينټ په شان حرکت نه شي کولای، نو ځکه بايد په

کانسونینټ کې وشمېرل شي. خو د نویو ژبپوهانو له دلایلو سره سره بیا هم د سیمې واول اصطلاح تراوسه له دوده غورځېدلې نه ده. دودیز ژبپوهان په پښتو کې دغه لاندې اوازونه سیمې واول ګڼي.

۱- y = ی ، لکه یلېند، yelband ، yawāze

۲- w = و لکه ګل gwəl ، درواغ dərwaḡh

د یادونې وړ ده، چې په پښتو لیکدود کې ددې دوو غږونو یا سیمې واولونو د افادې لپاره ځانګړی ګرافیم نه شته؛ په دې لیکدود کې د دې اوازونو د تمثیل لپاره د (و) او (ی) له بڼې کار اخیستل کېږي. خو په پښتو فونیمیکه الفبا کې یې ورته (y او w) بڼه غوره کړې ده.

۴- غبرګغږونه یا دیفتونګونه: د غږونو په دودیز وېش کې یوه کټګوري هم د غبرګغږونو ده، غبرګغږونه یا دیفتونګونه هغو اوازونو ته ویل کېږي، چې له یوه واول او یوه سیمې واول یا نیمه واول څخه رغېدلي وي. دیفتونګونه هم لکه د واول په شان له کوم ځنډ پرته په یوځایي ډول له خولې څخه راوځي، خو په دې توپیر چې تر واولونو درانه ویل او ښکاره کېږي، چې د واول ترڅنګ ورسره یو بل غږ هم ملګرتیا کوي، ځینې اوسني ژبپوهان د سیمې واول په شان د دیفتوټګ له تعریف او جلا کټګورۍ سره هم موافق نه دي او ټول اوازونه یوازې پر دوو کټګوریو یا ډلبنديو (واول) او (کانسوننټ) وېشي.

دغبرګغږ له دودیز تعریف سره سم پښتو غبرګغږونه دا دي:

۱- ای (āy) لکه پای pāy، چای čāy

۲- ی (ay) لکه زمري zmaray، زلمي zalmay

۳- ی (əy) لکه خولی ŋoləy، ډوډی (dodəy)

۴- وی (uy) لکه خوی xuy، بوی buy

۵- وی (oy) زوی zoy، لوی loy

۶- او (āw) کړاو karāw، پړاو parāw

۷- او (aw) لو (law)، پلو (palaw)

۸- و (əw) لکه کتو (katəw) بکو (bagəw)

۹- یو (iw) تریو triw یو (iw)

۱۰- ېو (ew) دېو dew

په پښتو کې غبرګنرونه همدا دي، چې پورته مو ورته اشاره وکړه، د وروستیو درېو (ew, iw, əw) کارونه یې ډېره کمه ده او یوازې د ګوتو په شمار استعمال ځایونه لري. دغه راز په پښتو لیکدود کې د (۴، ۵) ګڼې (oy, uy) او (۶، ۷) ګڼې (aw, āw) توپيرونه او د (۸) ګڼې (əw) سمه لیکنه مسئله ده، د (۹-۱۰) ګڼې (ew, iw) سمه انځورونه که څه هم مسئله نه ده، خو په اوسني دودیز استعمال کې یې څوک ډېر خیال نه ساتي. اوس نو که موږ ديفتونگونه هم د جلا اوازونو په توګه محاسبه کړو او د عربي نږه غږونو یا تورو په ګډون یې له پښتو غږونو سره یو ځای کړو او هم په ځینو ګړدودونو کې ځینې نور کارېدونکي واولونه هم پرې زیات کړو، نو په پښتو کې به د اوسنیو کارېدونکو غږونو شمېر تر (یو کم شپېتو) بېلابېلو غږونو واوړي. د دې شمېر غږونو په شتوالي سره به پښتو ژبه د ژبو په هندو اروپایي کورنۍ، په تېره بیا په

ختيزو اريايي ژبو کې هغه ژبه وي، چې د اوازونو لمن يې تر ټولو زياته پراخه ده.

ب- توري، حرف، انځور، شکل يا گرافيم: د يوه غږ ليکل شوي شکل يا بڼې ته وايي، يا په بله وينا د ليد وړ هغه رسم يا انځور دی، چې د يوه اواز ښکارندويي کوي. زموږ په گړنۍ ژبه يا اصطلاحاتو کې اکثره وخت خلک د اواز او توري (حرف) توپير نه کوي، دواړه په يوه مانا کاروي، سره له دې چې توري او اوازونه په مترادفه مانا کارېږي، خو په حقيقت کې توري د اواز تابع دي او د همغه اواز ښکارندويي کوي، چې دا توري ورته د نښې (سمبول) په توگه غوره شوي دي. په نړۍ کې د گڼو ژبو غږونه په ډېر کم تغيير سره اوښتي او يا يې هم خپل ځينې ژبني يا گرامري خصلتونو لږ و ډېر تغيير کړی دی، خو داسې ډېرې ژبې شته چې ليکدود يا تورو يې سل په سلو کې بدلون موندلی، ان يوې ژبې خو ډوله توري يا په ټوليز ډول ابېڅې (الفبې) درلودلي دي. پښتو ژبه او تر څنگ يې ځينې نورې اريايي ژبې هم د څو ليکدودونو ((ميخي، ارامي، خروشتي، يوناني))^(۱) تر بهيرونو تېرې شوي او اوس دا دی په عربي الفبې کې دنږدې نيمايي توپير په زياتوالي سره همدا الفبې کاروي، خو اوسنۍ کارېدونکې ابېڅې په عام ډول د جوړښت له مخې د همدې عربي ليکدود د قاعدې مطابق حرکت کوي. عربي ليکدود او په هغه کې راغلی زياتون

(۱) - د کوشاني دورې د ژبو څېړنه، محمد نبي صلاحي، د علومو اکاډمۍ،

۱۳۸۶ ل کال، کابل، ۷۵ مخ.

بيا هم د پښتو غږونو بشپړه ښکارندويي نه شي کولای، له همدې امله نه يوازې پښتو، بلکې د نړۍ اکثره ژبې چې لیکدود يې د ژبو د ټولو غږونو او اړتياوو انځورنه، نه شي کولای، د ځينو علمي ستونزو د حل او په ژبه کې د ځينو خاصو کلمو او غږونو د دقيق قيد لپاره له يوې بلې ابېڅې څخه هم کار اخلي. دې ابېڅې ته د ژبپوهنې په نړيواله نومونه کې (فونيمیکه) الفبې وايي، چې په پښتو کې يې موږ (غږيزه) ابېڅې بولو.

غږيزه الفبې د يوې ژبې په سلو کې (۹۹%) لفظي ستونزې اوارولای شي، خو هغه کلمې، چې د شکل او تلفظ له مخې سره ورته او ماناوې يې بېلابېلې وي، دا ستونزه بيا هم نه شي حلولای، خو د کلمې د تلفظ په دقيق ثبت کې مرسته کوي. البته د دې ډول کلمو ستونزه يوه مانيزه ستونزه ده، نه لفظي او په لیکدود پورې اړه نه لري. دغه راز په پښتو کې (دخج يا فشار) ستونزه هم د يادونې وړ ده. کله چې فشار د يوې کلمې په لر او بر کې راشي، د کلمې مانا اړوي، دا ستونزه هم په غږيزې الفبې نه شي حلېدلای، البته دخج د يوې ځانگړې نښې () په واسطه کېدای شي، چې يوه کلمه په همغې مقصودې مانا تلفظ شي. لکه څنگه چې په عربي - پښتو لیکدود يا ابېڅې کې څه نا څه اختلافات او کمۍ شته، دغسې پښتو غږيزې الفبې کې هم د څو محدودو تورو د بڼې په اړه د نظر يووالی نه شته، دلته به لومړی د پښتو ابېڅې دا دواړه بڼې (عربي پښتو لیکدود او پښتو فونيمیکه بڼه) راوړو او بيا به پر هغو څو محدودو تورو هم رڼا واچوو، چې لا تراوسه هم په يوه واحد بڼه نه کارېږي:

ج- پښتو توري او د هغو نومونه:

په پښتو او بله هره ژبه کې توري يا حرفونه نه يوازې د همغې ژبې د غړونو استازي او ښکارندويي کوي، بلکې توري په خپله نومونه هم لري، چې له هماغه اواز څخه ريښه او الهام اخلي، د پښتو تورو په ليکنۍ برخه کې تر ډېره حده د نظريو يو والی را منځته شوی، يوازې يو څو توري داسې دي، چې لا اوس هم تر يوې زياتې بڼې لري او يا هم ټول يې په يو ډول نه کاروي. دا چې هر توری په خپله په کوم نامه ياد شي، په دې کې هم د نظر توپير شته، خپله له پښتو (الفبې) څخه نيولې بيا د هنې تر بېلابېلو تورو پورې، نومونه په واحد بڼه او شکل نه کارېږي.

د پښتو ليک د مجموعي تورو تر څنگ ((الفبې)) ته څوک (الفبا) او څوک هم (ابېڅې) وايي، دغسې يې توري هم درواخله، دلته به لومړی د پوهنې وزارت پښتو الفبې سيستم ته نغوته وکړو، بيا به يوې هنې پښتو الفبې ته نغوته وکړو، چې په دوديز ډول پښتو کې کارېږي او هر توری يې هم له عربي قاعدې سره سم په همغو ورته نومونو يادېږي او بيا به د هېواد د نوميالي ژبپوه استاد پوهاند زيار له خوا هنې پښتو ابېڅې ته هم نغوته وکړو، چې په نومونو کې يې څه نا څه سمون او زياتون راوړی دی.

لومړی به د پوهنې وزارت له خوا کارېدونکې پښتو الفبې راوړو، چې په پښتو تعليمي کتابونو کې کارېږي.

ا	آ	ب	پ	ت	ټ	ث	ج
چ	ح	خ	څ	ځ	د	ډ	ذ

ر ږ ز ژ ډ س ش بن
ص ض ط ظ ع غ ف ق
ک گ ل م ن ڼ و ه
ی ې ی ئ ی

د دې تورو لپاره له عربي قاعدې سره سم نومونه ایښودل شوي دي.

بله هغه پښتو دودیزه الفبې ده، چې په ځینو علمي مرکزونو کې کارېږي. د دې الفبې چارټ د ایشیا سافت کمپنۍ استازي ښاغلي نور رحمن لېوال، چې د کمپیوټر د پروګرامونو متخصص دی، ګڼشمېر پښتو پروګرامونه یې جوړ کړي او ځینې کمپیوټري نومونه یې پښتو کړي، د ځینو نورو افغان لیکوالو په لارښوونه، مرسته او همکارۍ جوړ کړی دی.

د- پښتو الفبې

ا	ب	پ	ت
الف	بې	پې	تې
ټ	ټ	ج	ح
ټې	ټې	جیم	حې
چ	خ	ح	خ
چې	خې	حې	خې
د	ډ	ذ	ر
ډال	ډال	ډال	رې

ڍ	ڙ	ز	ڀ
ڍي	ڙي	زي	ڀي
ص	ڻ	ش	س
صاد	ڻين	شين	سين
ع	ظ	ط	ض
عين	ظي	طي	ضي
ڪ	ق	ف	غ
ڪاف	قاف	في	غين
ن	م	ل	ھ
نون	ميم	لام	ڪاف
ي	ه	و	ڀ
خرگنده يي	هي	(واو)	نوپ
ي	ئ	ي	ڀ
نرمه يي	کرواله يي	ڀڄينه يي	اوبده يي

پورتنی الفبی تقریباً متفقہ ده او په ټوله پښتو کې له ځینو ځایونو پرته همدا الفبی کارېږي، اکثریت لیکوال همدا بڼه کاروي. یوازې د (گ) او (ځ) په اړه د نظر اختلاف شته، ځینې پښتو ژبپوهان په دې نظر دي، چې د (گ) پر ځای باید (گ) وکارول شي، ځکه یو توري ته غړوندی ورکول هغه وخت په کارېږي، چې د تلفظ پر وخت ژبه هم ورسره په خوله کې را تاوه شي، لکه ځینې نور پښتو اوازونه یا توري (ډ، ږ، ښ، ټ) خو په (گ) کې دا حالت نه شته، نو ځکه یې غړوندي ته هم اړتیا نه شته. (ځ) هم

دېره نه کارېږي ، یوازې په باره کلی سیمینار کې یې د یوه بدیل په توګه د کارونې وړاندیز شوی و، خو د تورو په نومونو کې پوهاند ډاکټر مجاور احمد زیار د دې تر څنګ چې اکثره همدا دودیزه نومونه تائیدوي، د نور سمون اړتیا هم نه هېږوي. هغه دا توري د یوه منظم سیستم لوبښي ته اچوي، هغه الف ته (الف) (ه) ته (هې)، زور او فتحه وایي، (ر) ته (رې)، (ډ) ته (ډې)، (ډې) ته (اوږده ډې)، (ه = ا) (ته زورکی)، (ګ) ته (ګې)، (غ) ته (غې)، (ي) ته (لنډه یې)، (خ) ته (خې)، (ج) ته (جې)، (ک) ته (کې)، (ل) ته (لې)، (م) ته (مې)، (ن) ته (نې)، (پ) ته (پې)، (س) ته (سې)، (ش) ته (شې)، (ښ) ته (ښې)، (ی) ته زور واله (ی-)، (ی) ته (زورکي واله ی)، وایي دغه راز (و = ۰) ته اوږد واو، (و = u) ته لنډ واو، (و = w) ته (بېواکه واو) او (ی = y) ته (بېواکه ی) وایي.

سره له دې چې په لیکنۍ برخه کې له (ګ = گ) پرته په نوره برخه کې له پورتنۍ (الفې) څخه د پوهاند زیار (ابېخې) کوم توپیر نه لري، خو د تورو نومونې په برخه کې څرګند توپیر په کې لیدل کېږي. که د پوهاند زیار پورتنۍ طرحې ته سړی دقیق شي، نو د ژبپوهنې د آرونو له مخې د تورو دا نومونه دقیقه او د یوه منظم سیستم تابع ده. که همدا نومونه وکارول شي، زده کوونکو ته به د زده کړې پر مهال د یو واحد سیستم له برکته اسانتیاوې را منځته شي.

هـ- پښتو غږيزه (فونيمیکه) ابېڅې:

لکه څنگه چې د مخه مويادونه وکړه؛ هره ژبه د خپلو ځينو غږونو لپاره، چې په خپله دوديزه ابېڅې کې ورته توري نه لري او همد راز د ځينو علمي مسایلو د بڼې تشرېح او حل لپاره له فونيمیکي الفبې څخه هم کار اخلي، فونيمیکه ابېڅې په واقعيت کې هغه علمي الفبې ده، چې د ژبې ډېرې ليکنې اړتياوې لري کولای شي. پښتو ژبپوهانو هم له نړيوالو معيارونو سره سم پښتو ژبې لپاره فونيمیکه ابېڅې جوړه کړې ده. دا ابېڅې که څه هم تر ډېره حده يوه بڼه لري، خو بيا هم د ځينو تورو په ليکنې بڼه کې يې توپير شته، دلته به موږ د پښتو فونيمکې الفبې ليکنې درته وړاندې کړو، چې د څو بېلابېلو پوهانو له خوا وړاندې شوې دي:

لومړۍ به هغه فونيمکه الفبې وړاندې کړو، چې ښاغلي
نوراحمد شاکر په خپل کتاب (ژبنۍ څېړنې) کې راوړې ده .

الف- کانسونیتونه:

p	پ	b	ب
d	د	t	ت
ḍ	ډ	ṭ	ټ
r	ر	j	ج
ṛ	ړ	č	چ
z	ز	ts	څ
ẓ	ږ	dz	ځ
ž	ژ	x	خ
l	ل	s	س
m	م	š	ش
n	ن	ṣ	ښ
ŋ	ڼ	g	غ
h	ه	k	ک
		g	گ

د پوهندوی نوراحمد شاکر په اثر کې د خاصو عربي تورو لپاره
دا لاندې لیکنې غوره شوې دي:

ث s، ح h، ذ z، ص s، ض z، ط t، ظ z، ع ؟، ف f، اوق q.

د سیمې واول لپاره دا لاندې ښې غوره شوې دي:

و (w): لکه په (کنډو = kandáw) او (ولور = walwár) کې.

ی (y) لکه په (yaxúy = یخی) او (agəy = اگی) کې.
پوهندوی شاکر په خپل کتاب کې پښتو واولونو او د هغوی
څرنگوالي ته په دې ډول گوته نیولې ده:

ب- واولونه: Vowels

و (o) : لکه په (nor = نور) او (por = پور) کې.
، (u) : لکه په (pul = پل) او (sur = سور) کې.
و (ū) : لکه په (nūru = نورو) او (tūru = تورو) کې لومړي
واوونه.

ي (i) : لکه په (dzir = خیر) او (pir = پیر) کې.
ي (í) : لکه په (kizi = کيزي) کې لومړۍ (ي)
ې (e) : لکه په (der = ډېر) او (šmer = شمېر) کې.
زور کی (ə) : لکه په (zra = زړه) او (lewə = لېوه) کې.
ا، يا زور (a) : لکه په (arx = اړخ) او (sar = سر) کې.
آ (ā) : لکه په (kār = کار) او (ās = آس) کې.^(۱)

څېړنوال دوکتور عبدالحکیم هالالي په خپل اثر (د پښتو ژبې د
فونیمیکې الفبې لارښود) کې دا الفبې په مفصل ډول تشرېح کړې
ده. دا اثر پر ۱۳۵۵ ل کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی.
څېړنوال دوکتور هالالي چې کومه فونیمیکه الفبې په خپل اثر کې
راوړې هغه د پښتو ټولنې د هغه بحث او توافق نتیجه ده، چې
دې لاندې پوهانو په کې گډون کړی و:

^(۱) پوهندوی نوراحمدشاکر، ژبنۍ څېړنې، ۱۳۵۰ ل کال، ۱۴-۱۵ مخونه.

پوهاند عبدالحی حبیبی، پوهاند عبدالشکور رشاد، پوهاند
 محمدرحیم الهام، عبدالروف بېنوا، پوهاند دوکتور سیدبهاوالدین
 مجروح، خېرنوال محمدصدیق روهي، خېرنودی عبدالله
 خدمتگار، دوکتور مجاور احمدزیار، خېرنوال دوکتور
 سیدالشاه پولاد، خېرنوال دوکتور دولت محمد لودین،
 عبدالجلیل وحدي، خېرنوال دوکتور عبدالحکیم هاللي.
 په دې اثر کې پښتو غږیزه الفبې په دې ډول راغلې ده:

د پښتو ژبې منلې شوې فونیمکه الفبې:

معمولي توري	د فونیمیکې الفبې توري	مثالونه	
ا	a	اتل، سر، شپه	atal,sar,špa
آ	ā	آس، ویاړ، سبا	ās,wyār,sabā
ب	b	بار	bār
پ	p	پښتو	pašto
ت	t	تور	tor
ټ	ṭ	ټول	ṭol
ج	J	جوړ	jor
چ	č	چاکو	čākū
ح	j	حای	jāy
خ	c	خوک	cok

xor	خور	x	خ
dod	دود	d	د
deṛ	دېر	ḍ	ډ
rap	رپ	r	ر
r̥und	ړوند	r̥	ړ
zoṛ	زوړ	z	ز
žwənd	ژوند	ž	ژ
zaḡ	ږغ	ẓ	ږ
samūn	سمون	s	س
šəl	شل	š	ش
šāḡəlay	ښاغلی	ṣ̌	ښ
ḡamay	غمی	ḡ	غ
kār	کار	k	ک
gaḍ	ګډ	g	ګ
lās	لاس	l	ل
moṛ	موړ	m	م
nən	نن	n	ن
maṇa	منه	ṇ	ڼ
wādə, žəṛawəl	واده، ژړول	w	و
har,sahār	هر، سهار	h	هـ
yor, melmastyā	يور، مېلمستيا	y	ي

پر پوهندوی نوراحمد شاکر او څېړنوال دوکتور عبدالحکیم
هالالي سر بېره پوهنوال محمد صابر خوېشکي په خپل اثر (پښتو غږ
پوهنه او ويیپوهنه) کې پښتو فونیمیکه الفبې په دې ډول تشرېح
کړې ده:

۲۷

الف- واولونه: د پښتو واولونو لپاره يې دغه لاندې توري يا انځورونه كښلي دي:

۱- د څرگند واو (و) لپاره يې (u)

۲- د اوږد واو (و) لپاره يې (o)

۳- د څرگندې يا (ي) لپاره يې (i)

۴- د بنځينه يا (ې) لپاره يې (e)

۵- د زور (ه) لپاره يې (a)

۶- د الف (ا) لپاره يې (ā)

۷- او د زور كې (ه) لپاره يې (ə) شكلونه غوره كړي دي.

ب- كانسونينټونه: پوهنوال محمد صابر خوبشكي

كانسونينټونه په دې ډول ښودلي دي:

گڻه	پښتو مروجه الفبا	فونيمیکه الفبا	مثالونه
۱	ب	b	بڼې، بڼوال، باران
۲	پ	p	پند، پوپل، توپ
۳	ت	t	تور، تالو، توت
۴	ټ	t̚	ټول، پټل، مټ
۵	ج	j	جوړ، ناجوړ، تاج
۶	ځ	j̚	ځمکه، نانځکه، ورځ
۷	چ	č	چار، مچ، پچه
۸	خ	c	خادر، خڅوبی، پایڅه
۹	خ	x	خواره، یخ، اخ
۱۰	د	d	دود، درد، پند
۱۱	ډ	d̚	ډگر، ډاډ، هډ
۱۲	ر	r	رامبېل، ټبر، اوبه
۱۳	ړ	r̚	ړنگ، ټړل، وېجاړ
۱۴	ز	z	زړه، تازه، راز
۱۵	ژ	ž	ژوند، لژند، روژه
۱۶	ږ	z̚	ږمنځ، ږلی، کوږ
۱۷	س	s	سل، لس، اس

۱۸	ش	š	شل، شپه
۱۹	ښ	ṣ	ښه، وښه، چنگاښ
۲۰	غ	ğ	غر، تغر، باغ
۲۱	ک	k	کور، کرکیله، تاک
۲۲	گ	g	گیله، بگی، پړانگ
۲۳	ل	l	لاری، لار، څنگل
۲۴	م	m	موړ، بامل، بام
۲۵	ن	n	نن، پرون، اسان
۲۶	ڼ	ṇ	بانه، کوڼ، پنه
۲۷	هـ	h	هلک، بهاند، مهال

ج - عربي توري:

ث	θ	لکه ثابت، وارث، وراثت، باعث
ذ	ḏ	لکه ذلت، مذکور، ماخذ
ح	ḥ	لکه حوض، حاضر، حضور
ص	ṣ	لکه صبر، بصر، صبور
ض	ẓ	لکه ضرر، مضروب، غامض
ط	ṭ	لکه طالب، باطل، ناطق
ظ	ẓ	لکه ظالم، مظلوم، ناظم
ع	ʿ	لکه عادت، طاعت، معلم

ف f	لکه فرمان، کافر، نافع
ق q	لکه قاموس، ناقوس، توافق

د- سیمې واولونه:

و (w) لکه ور war ولور walwar

ی (y) لکه یور yor، یو yaw

ه- دیفتنگونه:

ew، لکه له لېو lew کې

aw، لکه لو او کنډو kandaw کې

āw، لکه په پړاو parāw او جړاو jarāw کې

əw لکه په کټو katəw کې

د (ay =) غبرگړونه په لاندې ډول دي:

ay د ایوان aywān، میره mayrə، سړی saray

āy لکه آینه āyana، ځایگنی jāygenay، ځای jāy

əy لکه نړۍ narəy، ډوډۍ doḍəy، کړکۍ karḱəy

uy لکه خوی xuy، بوی buy، دوی duy

oy لکه زوی zoy، سوی soy

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار پښتو فونیمیکه الفبې او د تورو نومونه په لاندې ډول راوړي دي:

فونيمیک الفبت (غريزه ابڻڇي)

فونيمیک	عادي	نوم	فونيمیک	عادي	نوم
a	/ فتحه	زور، فتحه	ŋ	ڻ	ڻي
ā	الف	الف	o	و	اوڀڊ (واو)
b	ب	بي	p	پ	پي
c	خ	خچي	r	ر	ري
č	چ	چچي	ɽ	ڙ	ڙي
d	د	دي	s	س	سي
ḍ	ڍ	ڍي	š	ش	شي
e	ي	اوڀڊه يي	s	ڻي	ڻي
ə	ه	زور کي	t	ت	تي
g	گ	گچي	ʈ	ٻ	ٻي
ḡ (ǵ)	غ	غچي	u	و	لنڊ (واو)
h	هـ	هي	w	و	ببواکه (واو)
i	ي	لنڊه ي	x	خ	خي
j	ج	جي	y	ي	ببواکه (ي)
ḵ	ج	جي	z	ز	زي
k	ک	کي	ʒ	ڙ	ڙي
l	ل	لي	ž	ڙ	ڙي
m	م	مي	ay	ي	زور والہ (ي)
n	ن	ني	əy	ي	زور کي والہ ي ^(۱)

(۱)- پستو سيندگي- نويزونه، پوهاند ڊاڪٽر مجارو احمد زيار، د ساپي څپر نو پراختيا مرکز، پيښور، ۱۳۲۸ ل

پوهاند زیار د پښتو فونیمیکې الفبې او ورسره د هغو توري، چې اصلاً عربي دي او په پښتو کې هم کارېږي، له فونیمیکې بڼې او مثالونو سره په خپل اثر (لیکلارښود) کې په دې ډول راوړې دي:

دودیز	غربي — (فونیمیک)	نوم	بېلګه	غریزلیک
ا، ټ	a	زور	اړه، اړ	ara, ar
ه، ټه	ə	زورکې	زړه	zrə
آ	ā	اوږد	آر	ār, ās
ب	b	بې	بر	bar
پ	p	پې	پور	por
ت	t	تې	تل	tal
ټ	t	ټې	ټل	tal
ج	j	جې (جیم)	جل	jal
چ	č	چې	چم	čam
خ	j	خې	خل، ورځ	jal, wraj
څ	c	څې	څرخ، خرڅ	carx, xarc
ځ	x	ځې	ځر، خور	xar, xor
د	d	دې (دال)	دادا	dādā
ډ	ḍ	ډې (ډال)	ډول	ḍol
ر	r	رې	رگ، تور	rag, tor
ړ	r̥	ړې	ړوند	r̥und
ز	z	زې	زر	zar
ژ	ž	ژې	ژر	žar
ږ	ẓ̌	ږې	ږیره	žira

sam	سم	سې (سین)	s	س
špa	شپه	شې (شین)	š	ش
šār	ښار	ښې	š	ښ
ḡar	غر	غې (غبین)	ḡ	غ
kar	کر	کې (کاف)	k	ک
gaṇ	گڼ	گې (گاف)	g	گ
lar	لر	لې (لام)	l	ل
mor	مور	مې (میم)	m	م
nar	نر	نې (نون)	n	ن
ruṇ	رون	نې	ṇ	ڼ
kor	کور	او [وړد (و)]	(o) o	و
zum	زوم	او [لند (و)]	u	و
war	ور	وې (بېواک)	w	و
ham	هم	هې	h	ه، هـ
her	هېر	اوړده یې	e	ې
wir	ویر	لنډه یې	i	ي
wray	وری	زورواله یې	ay	ی
wrəy, xwrəy	وړی، خوړی	زروکي واله یې	əy	ی، یئ
بېلگه		نوم	غږیز	عربي
حدیث		ثې، ثاء	θ	ث
حليم		حا	ḥ	ح
ذاکر		ذال	ḡ	ذ
صابر		صاد	s̥	ص

ضمير	ضاد	z	ض
ظاهر	طا، طي	t	ط
ظاهر	ظا، ظي	ẓ	ظ
عالم	عين	ʿ	ع
فاروق	فاء، في	f	ف
قرآن ^(۱)	قاف	q	ق

^(۱) ليکلاړښود، پوهاند مجاور احمد زيار، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۶ ل، ۱۵-۱۸ مخونه.

دڅلور پښتو پوهانو له نظره پښتو فونيمیکه الفبې

گڼه	توری	پوهندوی شاګر	څېړنوال هالالي	پوهنوال خویشکی	پوهاند زیار	توپیر
۱	زور	a	a	a	a	متفق
۲	الف	ā	ā	ā	ā	//
۳	ب	b	B	b	b	//
۴	پ	p	P	p	p	//
۵	ت	t	T	t	t	//
۶	ټ	ṭ	ṭ	ṭ	ṭ	//
۷	ج	j	J	j	ǰ	توپیر
۸	ځ	dz	ǰ	ǰ	j	//
۹	چ	č	Č	č	č	متفق
۱۰	څ	ts	c	c	c	توپیر
۱۱	خ	x	X	x	x	متفق
۱۲	د	d	D	d	d	//
۱۳	ډ	ḍ	ḍ	ḍ	ḍ	//
۱۴	ر	r	R	r	r	//
۱۵	ړ	ṛ	ṛ	ṛ	ṛ	//
۱۶	ز	z	Z	z	z	//

//	ž	ž	Ž	ž	ژ	۱۷
//	ẓ	ẓ	ẓ	ẓ	ڙ	۱۸
//	s	s	S	s	س	۱۹
//	š	š	Š	š	ش	۲۰
//	ṣ	ṣ	ṣ	ṣ	ښ	۲۱
توپیر	ǵ(ǵ)	ǵ	Ǧ	ǵ	غ	۲۲
متفق	k	k	K	k	ک	۲۳
//	g	g	G	g	گ	۲۴
//	l	l	l	l	ل	۲۵
//	m	m	m	m	م	۲۶
//	n	n	n	n	ن	۲۷
//	ṇ	ṇ	ṇ	ṇ	ڼ	۲۸
//	h	h	h	h	ه	۲۹

د ديفتونگونوپه برخه کې، لکه: ی (ey)، ی (ay)، (āy)، (oy)،
(uy)، (ew)، (əw)، (iw) لیکنی توپیر نه شته.

په پښتو کې د خاصو عربي تورو فونیمیکه لیکبڼه:

گڼه	توری	پوهندوی شاګر	څېړنوال هالای	پوهنوال خویشکی	پوهاند زیار	توپیر
۱	ث	s	θ	θ	θ	توپیر
۲	ح	h	h	h	h	//
۳	ذ	z	δ	δ	δ	//
۴	ص	s	s	s	s	//
۵	ض	z	z	z	z	//
۶	ط	t	t	t	t	متفق
۷	ظ	z̄	z̄	z̄	z̄	توپیر
۸	ع	ʔ	ʔ	ʔ	ʔ	//
۹	ف	f	f	f	f	متفق
۱۰	ق	q	q	q	q	متفق

دويم څپرکی

په پښتو کې د (ياگانو) سمه کارونه او اړتيا

په پښتو ژبه کې (ياگانې) د بڼې يا شکل له پلوه په پنځه ډوله دي، چې پخوا د پښتو ژبپوهانو او ليکپوهانو له خوا دا شکلونه غوره شوي او که پر ۱۳۶۹ ل کال د باره کلي د سيمينار پرېکړه ورسره يوځای کړو، نو دا شمېر اوس شپږو شکلونو ته رسېږي. دا پنځه يا شپږ شکلونه په حقيقت کې د څلورو بېلابېلو اوازونو ښکارندويي يا استازي کوي، چې دوه يې خپلواک غږونه يا واولونه دي او نور يې د ژبپوهنې د يوې دوديزې نومونې يا اصطلاح له مخې غبرگغږونه يا ديفتونگونه دي.

دپښتو ياگانو، دا څلور اوازونه په حقيقت کې څلور مختلف اوازونه دي، چې د پنځو نږدې همشکله گرافيمونو په بڼه افاده کېږي، له همدې امله دا مختلف او بېلابېل اوازونه په دوديز ډول د يوه گرافيم (ي گانو) په نامه يادېږي، که په پيل کې دپښتو غږونو لپاره دليکنښو يا گرافيمونو د اېښودلو پرمهال دې څلورو

بېلابېلو اوازونو ته بېل بېل شکلونه غوره شوي وای نو نن به د پښتو (ياگانو) په ليکنۍ او گړنۍ برخه کې هغه ستونزه او ناسم پوهاوی نه رامنځته کېده، چې اوس کله کله په دې برخه کې پېښېږي، خو له دې سره سره پښتو ژبپوهانو او ليکپوهانو هڅه کړې د ټکو او ځينو نښو په زياتون سره د دې اوازونو د افادې په بڼه کې اسانتيا راوړي او د پښتو ليک لوستنه اسانه کړي.

د يادونې وړ ده، چې د پښتو (۷) واولونو له جملې څخه دوه يې همدا (ياگانې) دي، چې دکارونې خورا زيات ځايونه او اړخونه لري. له واول پرته طبعاً کلمه هډو جوړېدې نه شي، نو ځکه که موږ دا دوه واولونه (ي = i) او (ې = e) محاسبه کړو نو د پښتو کلمو په سلو کې تر پنځه ويشو زياته برخه جوړوي. د دې واولونو ارزښت په دې کې دی چې نه يوازې د نوم يا فعل په اصلي بڼه کې راځي، بلکې په مغیره حالت کې هم راځي او د پښتو ژبې د گرامر يوه ځانگړتيا يا د ژبني سکېټ يو خصوصيت دا دی، چې فعل، نوم، صفت يا قيد پر خپل اصلي حالت سربېره دويم يا مغیره حالت هم لري او د جمعې هم، نو دا دوه واولونه يا (ی گانې) دکلمو په دغسې اوښتون کې اساسي نقش لري. سربېره پر دې زورکي واله يا همزه واله (ی = ئ) او زورواله يا نرينه (ی) هم د پښتو کلمو په جوړونه کې ډېر نقش لري، نو دا ټول چې سره يوځای شي دا د پښتو کلمو يوه ډېره درنه او غوښنه برخه جوړوي. که چېرې د هغو د ټاکل شويو شکلونو په واسطه دهغو د اوازونو سمه افاده او ليکنۍ بڼه ترسره نه شي او يا يوه د بلې

پرځای وکارول شي، نو يقيني خبره ده، چې دپښتو متن په افاده او لوستنه کې به ډېرې ستونزې رامنځته شي.

زه دلته غواړم لومړی دپښتو دمروجو پنځه واړو (ياگانو) دسمې کارونې ځایونه په ګوته کړم او بيا وروسته د (ياگانو) په اړه خپل يو نظر او وړاندیز راوړم.

۱ - نرمه، بې ټکو، زورواله يا نرينه (y = ay):

دې (y) ته نرمه، بې ټکو، زورواله يا نرينه (y) وايي او د ژبپوهنې له معمول تعريف سره سم يو غبرګنځر يا ديفتونګ ګڼل کېږي، چې له يو خپلواک اواز (a) او يو نیمه خپلواک غږ (y) څخه رغېدلی دی. سره له دې چې يو شمېر اوسني ژبپوهان د ديفتونګ له معمول تعريف سره موافق نه دي او هر يو بېل اواز ګڼي، په هر ترتيب زورواله يا نرينه (y) له همدغو دوو اوازونو څخه رغېدلې ده او د يوې څپې په شان يو ځل له خولې څخه راوځي. د دې (y) دکارونې ځایونه په دې ډول دي:

الف - دمفردو مذکرو نومونو په پای کې راځي، لکه:

سړی، منګی، لږګی، زمری، ډانګی، فرنګی او داسې نور...

کېدی شي دا نومونه حقيقي مذکر وي يا لفظي.

(حقيقي مذکر او حقيقي مونث هغو نومونو ته ويل کېږي، چې د نسل د توليد وړتيا ولري او لفظي مذکر او مونث هغو نومونو ته ويل کېږي، چې د نسل د توليد وړتيا نه لري، خو لفظاً نرينه او بنځينه ګڼل کېږي.)

ب - په ځينو نسبتي صفتونو يا ستاینومونو کې هم راځي، لکه:

توريالی، ننګيالی، زمريالی، بريالی او نور...

ج - په هغو فعلونو کې هم راځي، چې د مفرد مذكر نوم لپاره
گردان شوي يا اوسني وي.

لکه: احمد ډېر خوږېدلی دی، محمود ډېر کړېدلی دی، لاس
مې سوځېدلی دی.

د - د ځينو امکاني فعلونو په پای کې هم راځي. لکه:
زړه مې په ښو خبرو رغېدلای شي، استاد د زده کوونکو په ښو
اخلاقو خوشالېدلای شي.
وطن په کارونو ابادېدلای شي، ځمکه د بزگر په هڅو
زرغونېدلای شي.

۲- څرګنده، لنډه يا معروفة (ي = i):

دا (ي) په پښتو کې يو خپلواک غږ (واول) دی، چې په پښتو متن
کې ډېر زيات کارېږي د کارونې ځينې مهم ځايونه يې په دې
ډول دي:

الف - دهغو مفردو مذکرو يا نرينه نومونو د جمعې لپاره راځي،
چې په نرينه (ی) پای ته رسېدلي وي، لکه:

مفرد	جمع
سړی	سړي
زمری	زمرې
غویي	غويي

منگی
لرگی
او داسې نور...

ب - دهغو مفردو مذکرو نومونو د مغیره یا دویم حالت لپاره
راځي، چې په نړینه (ی) پای ته رسېدلي وي، لکه:
(اصلي حالت) (مغیره یا دویم حالت)
(سړی) کار کوي. (سړي) کار وکړ.
(بريالی) درس لولي. (بريالي) درس ولوست.
(زمری) د ځنګله پاچا دی. له (زمری) څخه نور حیوانات وېرېږي.

ج - د نسبتي صفتونو یا نسبتي نومونو په پای کې هم راځي،
لکه:

خوشال	خوشالي	رحیم	رحيمي
خوښ	خوښي	کریم	کريمي
سوګال	سوګالي	ابراهیم	ابراهيمي
هوسا	هوسايي	او نور...	

د - په یو شمېر کسبي نومونو کې، چې دیوې پېشې یا کسب
ښکارندويي کوي، هم کارېږي، لکه:
ډولچي، سورنچي، توپچي، موچي، دوبې، جارچي او نور...

هـ - په یو شمېر فعلونو په تېره بیا د حال زمانې په فعلونو کې هم استعمالېږي.

لکه: ځي، راځي، خوري، کړي، څښي، وړي، لولي، ناڅي، پاڅي او نور...

و- په پښتو کې د همدې غبرګنې (ay) په شان نور غبرګنونه (oy)، (uy) هم شته، چې تراوسه لا ورته په پښتو لیکدود کې کومه خاصه بڼه په پام کې نه ده نیول شوې. دا غبرګنونه ډېر زیات نه دي، نو هغه کلمې چې پر دې غبرګنونو پایته رسېدلې وې، هم په همدې (ی) ولیکل شوې، نامعقول کار به ځکه نه وي، چې دا ډول غبرګنونه تر نورو دې (ی) ته نږدې دي. لکه خوی (xuy)، بوی (buy) یا زوی (zoy) لوی (loy)، ځینې ضمایر لکه دوی، هغوی او ځینې نور نومونه.

۳- اوږده، مجهوله یا ښځینه (ې = e):

دا (ې) هم یو خپلواک اواز (واوړل) دی، چې په پښتو کلمو په تېره بیا په ښځینه نومونو کې زیات کارېږي. د کارونې ځینې مهم ځایونه به یې دلته په ګوته کړو:

الف - دا ښځینه (ې) دهغو مفردو مونثو نومونو د جمعې لپاره کارېږي، چې په ګرده (ه) یا زور (a) پای ته رسېدلي وي. لکه:

مفرد	جمع
ډیوه	ډیوې
ښځه	ښځې
پاڼه	پاڼې

منځې منځه
 زرکې زرکه
 ب - دهغو مفردو موثو نومونو د مغیره یا دویم حالت لپاره
 راځي، چې په همدې ګرده (ه) یا زور پایته رسېدلي وي، لکه:
 اصلي حالت مغیره حالت
 (ډیوه) رڼا کوي. د (ډیوې) رڼا تته ده.
 (ښځه) د ژوند نیمه برخه ده. بې له (ښځې) ژوندون ګران دی.
 (پانه) ورژېده د توت (پانې) رڼګ مې خوښېږي.
 (پلوشه) درس لولي. (پلوشې) درس ولوست.

ج - دهغو ښځینه صفتونو د جمعې او مغیره حالت لپاره هم
 راځي، چې په ګرده (ه) یا زور (a) پایته رسېدلي وي، لکه:
 مفرد او اصلي حالت مغیره او د جمعې حالت
 (ښه ښځه) (ښې ښځې)
 (ښه ښځه) ښه خوی لري (د ښې ښځې) به ښه خوی وي
 (سره ډیوه) (سرې ډیوې)

د - په هغو نسبتې صفتونو او فعلونو کې هم کارېږي، چې د
 ښځینه نومونو لپاره کارول شوي او یا ګردان شوي وي.
 لکه:

له (بدې ورځې) ژاړم. (د ښې ورځې) خاوند شي.
 (نجونې ژړېدلې). (خویندې خندېدلې).
 (تورې نڅېدلې). (وراوې تېرېدلې).

او داسې نور...

هـ - په ښځینه ضمیرونو او مفردو حقیقي مونثو نومونو کې هم کارېږي، لکه:

دې، هغې، ناوې، ادې، خوانېې او نور...

د دې (ې) یو بله ښه ځانګړنه په دې کې ده، چې د کلمو په منځ کې هم خپل هویت ساتلای شي او ان که څوک وغواړي په دقیق ډول یې استعمال کړي، د کلمې په سر کې هم خپل هویت خوندي کولای شي، خو د کلمې په سر کې دومره دود نه ده، د کلمې په منځ کې، لکه:

(تېر) د پخوا تېر شوی او (تیر) د دستک او لږکي په مانا
(پېر) د مهال په مانا او (پیر) د لارښود یا مرشد په مانا.

۴- زورکیواله (y = ə):

زورکیواله (y = ə) د ژبپوهنې د معمولو تعریفونو له مخې یو غبرګنډی، یانې له دوو اوازونو څخه رغېدلې ده، چې یو زورکی (ə) دی او بل سیمې واول (y) دی، چې یو یې خپلواک (ə) دی او بل یې (y) بېواک یا نیمواک. په پښتو اوسنۍ الفبې کې د زورکي (ə) او زور (a) تفاوت نه لیدل کېږي او دواړه په دې ښه (ه) لیکي، خو د باره ګلۍ په سیمینار کې د زور او زورکي لپاره (ه) او (ه) ښې منل شوي او دا یو ښه وړاندیز دی. د زورکي واله (ی)، بله برخه (y) نیمه خپلواک غږ دی، د استعمال ځایونه یې په دې ډول دي:

الف - په پښتو مفردو مونثو نومونو کې راځي، کېدی شي دا نومونه يا حقيقي مونث وي يا نا حقيقي، خو په لفظي ډول پرې دمونث اطلاق کېږي، لکه:

خولی، زمري، نړی، ګلالی، ډوډی، خوکی، او داسې نور...

ب - د ځينو هغو نسبتي صفتونو د جمعې او مغیره حالت لپاره راځي، چې پر څرګنده (ي) پایته رسېدلي وي، لکه:

مغیره حالت	اصلي حالت
------------	-----------

خوښی	خوښي
------	------

تربګنی	تربګني
--------	--------

دوستی	دوستي
-------	-------

خوشالی	خوشالي
--------	--------

دا به په یوه مثال کې هم واضح کړو:

(مغیره حالت)	(اصلي حالت)
--------------	-------------

د احمد او محمود ترمنځ دوستي ده. د احمد او محمود د دوستۍ مزه نه شته

۵- همزه واله ی (ay):

دا هم یو غبرګنډی او له زورکي والې (ی) سره یې په سکنت، جوړښت او تلفظ کې هېڅ توپیر نه شته، یانې دا دوه غږونه په حقیقت کې دیوې څپې په څېر یو ځل له خولې څخه راوځي. پښتو لیکپوهانو د زورکي والې (ی) او همزه والې (ی) د بېلتون نښه او ضرورت همدا ګڼلی، چې یوه په نومونو او بله په فعلونو

کې راځي. زه به دلته د پښتو ليکپوهانو له خوا د همزه واله (ئ) د اوسني دوديز استعمال ځايونه په ګوته کړم:

الف - همزه واله (ئ) اکثره د امر او نهې فعلونو په پای کې راځي، لکه: کېږي، پاڅي، وخورئ، مه خورئ، لاړشي، مه ځي او نور...

ب - د ځينو سوالیه جملو په پای کې هم راځي، البته دلته هم فعلي حالت څرګندوي، لکه: تاسو ټولګي ته راځئ، تاسو درس لولئ، په علمي غونډو کې برخه اخلي او داسې نور...

د یادونې وړ ده، چې همزه واله (ئ)، زورکي واله (ی) او زورواله یا نرينه (ی) د کلمو په منځ کې خپل هویت ساتلای نه شي او ځای یې د څرګندې (ي) شکل نیسي، یوازې د کلمو په پای کې دا (ی) ګانې د شکل له پلوه خپل هویت ساتلای شي، لکه: نړۍ + وال = نړیوال یا کلی + وال = کلیوال

اوس د پښتو یاګانو، په اړه خپل نظر او وړاندیز څرګندوم: لومړی دنومونو په اړه: پښتو (یاګانې) طبعاً د بېلابېلو اوازونو ښکارندويي کوي، لکه څنګه چې هر اواز خپل یو بېل او واحد نوم لري، نو په کار ده، چې د هغه ګرافیم یا شکل هم یو واحد او له اواز سره منطبق یو نوم ولري، لکه څنګه چې موږ په خپله نوره ابېڅې (الفې) کې دهر اواز لپاره دګرافیم یو مشخص نوم لرو او هېڅ ستونزه په کې نه وینو نو دلته هم باید دنومونو د یووالي له

لارې دا ستونزه حل شي. په دې برخه کې زما مشخص وړاندیز دا دی، چې:

(ی = ay) ته دې نړینه (ی) وویل شي، ځکه چې دا د هنې د کارونې له ځایونو او مانا سره پوره پوره مطابقت کوي، په هر ځای کې چې دا (ی) کارېږي؛ فعل وي که صفت او یا که نوم وي، د هغو ټولو خصلت به نړینه وي یا به لفظاً او یا به هم د مانا له پلوه د نړینه ځانګړتیا ترې څرګنده شي، نو د (زوروالې) (نرمې) او (بې ټکو) نور نومونه دې ترې حذف شي، ځکه چې له مانا سره یې ډېر اړخ نه لګوي.

(ې = e): لکه څنګه چې (ی = ay) د نړینه نومونو، صفتونو او فعلونو لپاره راځي دغسې (ې = e) د مونثو نومونو، صفتونو او فعلونو لپاره راځي، نو په کار ده، چې بنځینه (ې) ورته وویل شي، چې له مانا سره یې مطابقت پیدا شي. د مجهولې یا اوږدې (ې) اصطلاحګانې ځکه سمې نه برېښي، چې د (مجهولې) اصطلاح موږ ته مجهوله نه ده او کېدای شي د عربي او دري ژبو ویونکو ته دا (ې) مجهوله وي او همغه تعبیر دلته سرایت کړی وي، نو کوم شی چې موږ ته مجهول نه وي، ولې د مجهول نوم پرې کېږدو؟ د یوه واول اوږد او لنډ تلفظ کول په مانا کې کوم تغیر نه راولي نو ځکه دا اصطلاح یا نوم هم له مانا سره اړخ نه لګوي، نو که دې (ې) ته همغه (بنځینه ې) نوم ورکړل شي، دا کار به له مانا سره مطابقت پیدا کړي.

د څرګندې یا معروفې (ي = i) نومونه دومره بده نه برېښي، ځکه پښتو او نا پښتو ټولو ته څرګنده ده، نو که د لنډې (ي) پر ځای همدا نوم غوره شي، څه ستونزه ترې نه پیداکېږي.

د زور کيوالي او همزه والې (ی، ی) په اړه زما نظر دا دی، چې دا دواړه په حقیقت کې یو اواز دی او یا د یوه غږ دوه شکلونه دي. موږ په نورو ځایونو کې د پښتو الفبې په برخه کې په واقعیت کې د اوازونو لپاره شکلونه نه لرو او د اوازونو باقی یا پوروړي یاستو، لکه د زور کې (ə) لپاره هم تراوسه پورې د (o) شکل او د زور (a) لپاره هم دا (o) شکل کاروو. سره له دې چې د باره ګلۍ سیمینار د زور کې لپاره (ə) شکل غوره کړ، خو تراوسه لا پوره دود شوی نه دی او هم د (u) او (o) دوو اوازونو لپاره یو یو شکل (و) لرو، خو دلته بیا د یوه اواز (ay) لپاره دوه شکله (ی=ی) لرو. پښتو ژبپوهانو او لیکپوهانو دهمزه والې (ی) د ضرورت وجه (فعلي افاده) ګڼلې، نو که د فعل، نوم او صفت د تثبیت لپاره موږ د اوازونو شکلونه بدلوو، نو بیا خو هغه نورې (ی، ی، ی) ګانې هم په فعلونو، صفتونو او نومونو کې راځي، نو هغو ته مو ولې بېلابېل شکلونه غوره نه کړل؟ لکه:

ی = سړی (نوم) بریالی (ستاینوم) کړېدلی دی (فعل)

ی = سړي (نوم) ننگیالي (توصيفي یا ستاینوم) خوري، ځي (فعل)

ې = ناوې (نوم) تودې/ سړې (صفت) خندېدلې، ګرځېدلې (فعل)

نو دلته ولې دا (ی، ی، ی) ګانې دمحتوا له مخې پر شکلونو ونه وېشل شوې؟ زور کيواله او همزه واله (ی، ی) په حقیقت کې د یوه اواز ښکارندويي کوي او د یوه اواز د تثبیت لپاره یوازې یوه ګرافیم یا توري ته اړتیا ده او بس. د یوه غږ لپاره د بېلابېلو تورو شتوالی دا مانا ورکوي، چې موږ د یوې ژبې لپاره په یوه واحد لیکدود کې څو الفباوې ولرو او دا د ژبې زده کړه او تدریسي چارې سختوي. زما وړاندیز دا دی، چې همزه والې (ی) ته هېڅ

اړتيا نه شته او دا پر ژبه يوزياتی بار دی، نو ګټه نه لري، بايد له پښتو الفبا څخه حذف شي.

د باره ګلۍ په سيمينار کې چې د (يا) يو بل شکل (ع) په اختياري ډول منل شوی هغې (ع) ته هم هېڅ اړتيا نه شته او دا پر پښتو ژبه د اردو ژبې د اغېز ښکارندويي کوي او د استعمال ځايونه يې په نورو (يا ګانو) افاده کېدی شي.

پښتو لوستونکو ته مې د (يا ګانو) د زده کړې په برخه کې وړاندیز دا دی چې د (يا ګانو) نومونو د زده کړې پر ځای د (يا ګانو) د تلفظ او د هغو د استعمال ځايونو ته زياته توجه وکړي، نومونه (اصطلاح) کېدی شي، دسړي له ياده وځي، خو د (يا ګانو) دقيق تلفظ او په حافظه کې د هغو د شکل ساتنه د (يا ګانو) له دقيقې کارونې سره مرسته کولای شي. لوستونکي کولای شي لاندې شعار د (يا ګانو) د استعمال د يوه لنډ فورمول په توګه په پام کې ونيسي او په هره کلمه کې چې (يا ګانې) کارول شوې وي، د همدې فورمول له مخې يې د تلفظ په پام کې نيولو سره وکاروي: دا فورمول دا دی:

تل دي وي سوله په ټوله نړۍ کې - سره يو شئ دا مو شعار دی.

پورتنی فورمول کې د هرې (يا) شکل او تلفظ په پام کې ونيسئ او په هره کلمه کې چې (يا) کارېدلې وي، هغه له دې تلفظ او شکل سره منطبق کړئ، نو کېدی شي په سم ډول يې وکاروئ.

درېم څپرکی

په پښتو کې د مغیره حالت سمه لیکنه

پښتو د هغو ژبو په ډله کې ده، چې (نوم) د حالت له مخې هم په کې تغیر کوي، یانې دا چې د جملې د کارونې پرمهال نوم پر خپل اصلي یا لومړني حالت سربېره دویم حالت ان درېم حالت هم لرلای شي. په (دري) او ځینو نورو ژبو کې نوم خپل یو حالت لري. په پښتو کې که نوم چېرې مفرد وي، نو په جمله کې یې د موقعیت له مخې د بڼې د بدلون دوه احتماله شته او که چېرې جمع وي د جمعې د دوو حالتونو او همدارنګه د دوو مغیره حالتونو احتمال یې شته. دلته به لومړی د نومونو اصلي (لومړني) او مغیره (دویم) حالت ته اشاره وکړو او بیا به پر دې هم رڼا واچوو، چې د کومو نومونو د دویم یا مغیره حالت په برخه کې لیکنې تېروتنې کېږي. تر ټولو لومړی هغه نومونه چې یوازې یوه بڼه لري او مغیره حالت نه لري.

۱- ثابت او نامغیر نومونه: دا هغه نومونه دي، چې یوازې یو حالت لري، چې په مفرد ډول کارېږي، په یوه حالت کې هم تغیر نه کوي، دې کې دغه نومونه شامل دي:

الف- هغه لفظي مفرد یا جمع نومونه، چې پر زورکیواله (ی) پای ته رسېدلي وي، په یوه حالت کې هم مغیر حالت نه

لري، دا نومونه په دې ډول دي: نړۍ، مړۍ، ډوډۍ، گړۍ، گلالۍ، ملالۍ، شړۍ، وړۍ او داسې نور، خو که دا نومونه بيا په همدې خپل شکل ونه ليکل شي، نو د تلفظ پرمهال يې ستونزې راولاړېږي او يو ناپېستو ژبی يې په سمه بڼه نه شي ويلاى، لکه د (گلالۍ) او (گلالۍ) توپير يا هم د (مړۍ) او (مړۍ) توپير نه شي کولای، نو ځکه خو د دې نومونو سم ليکنې توپير په کار دی.

ب- هغه نومونه چې پر الف (ā) پای ته رسېدلي وي، څه مفرد مذکر وي، څه مفرد مونث، څه لفظي مذکر يا مونث وي څه حقيقي، مغیره حالت نه لري.

لکه ملا، بلا، کلا، نيا، خندا، ژړا، ځلا، ښکلا او داسې نور...
دا که د جملې په هر موقعيت او حالت کې په خپله مفرده بڼه وکارول شي، تغيير نه کوي. د دې ډول نومونو يا کلمو په ليکنۍ برخه کې د نظر اختلاف او توپير نه شته، نو ځکه يې په ليکنۍ او گړنۍ برخه کې کومه ستونزه هم نه تر سترگو کېږي، البته که پورتنی نومونه د جمعې په بڼه راوړل کېږي، د جمعې بڼه يې د جملې د سکست، جوړښت او په هغې کې د دې نومونو د دريځ له مخې، د جمعې اصلي او مغیره بڼې لرلای شي.

۲- بدلېدونکي نومونه: هغه نومونه دي، چې په جمله کې د خپل موقعيت له مخې بدلون مومي او بڼه يې بدلېږي، يانې دا ډول نومونه که مفرد حالت ولري که جمع، دواړه يې مغیره حالتونه لري، په ليکنۍ برخه کې که د دې نومونو سمه بڼه وليکل

شي، نو په تلفظ کې به يې اساني راشي. دلته به د دې نومونو بېلگې وړاندې کړو:

الف- هغه نومونه چې پرکانسونينټ يا چوپ تورو پایته رسېدلي وي، دوه مغیر حالتونه لري، یو په ندایي او بل هم د بېلتون او پیوستون په حالت کې. دلته به یې څو بېلگې وړاندې کړو.

اصلي حالت	ندایي حالت	د بېلتون یا پیوستون حالت
احمد	احمده!	له احمده مې زړه شین دی.
سلطان	ای د زړه سلطانه!	له سلطانه پوره نه شوه.
جانان	جانانه راشه چې پخلا شو!	بېکاه مې خوب کې وکړ له جانانه سره جنگ.
غر	ای د شمشاد غره!	د غره پر څوکه لار ده.
بلبل	زما د زړه بلبله!	د زړه حال مې له بلبله پوښته.
قلم	قلمه ښکل به دې کړم نوم د جانان ولیکه!	یې کتاب و قلمه، وطن نه رسېږي.
مور	مورې لپه دې له دعاوو ډکه اوسه! خدای(ج) دې بې موره او بې پلاره مه کړه.	

سره له دې د پورته مغیره حالتونو په لیکنۍ برخه کې ډېرې خاصې ستونزې نه شته، خو بیا یې هم ځینې خلک په سم ډول نه لیکي او له گرامري پلوه یې سم نه کاروي.

ب- په پښتو کې ځینې شخصي ضمائر داسې دي، چې دویم حالت هم لري، خو په پښتو- عربي لیکدود کې د ځینو ضمیرونو د دویم حالت لیکنه مشکله ده، همدا وجه ده چې ځینې ویندویان د خبرونو پرمهال هغه ناسم لولي او د جملې مانا او محتوا ورسره بدلېږي، دلته به پښتو کې شخصي ضمیرونو ته هم نغوته وکړو.

اصلي حالت	مغيره حالت	
مفرد	زه	ما
	ته	تا
جمع	موږ	موږ
	تاسې/ تاسو	تاسې/ تاسو
مفرد مذکر	دی	ده
مونث او مذکر جمع	دوی	دوی
مفرد مونث	دا	دې
مفرد مذکر	دغه	دغه
مفرد مونث	دغه	دغې
جمع/ مونث مذکر	دغو	دغو
مفرد مذکر	هغه	هغه
مفرد مونث	هغه	هغې
مونث او مذکر جمع	هغو	هغو(ې)

دلته به دا هر یو ضمیر په اصلي او مغيره بڼه په یوه جمله کې وکاروو:

۱- د پښتو گرامر، هربرت پنزل، د محمد رحیم الهام ژباړه، ۱۳۴۰ ل کال، دولتي مطبعه ۱۳۴-۱۳۵ مخونه.

اصلي حالت	مغيره حالت
زه درس لوله	ما درس ولوست (زه) پر (ما) بدل شو
ته درس لولې	تا درس ولوست (ته) پر (تا) بدل شو

د متکلم ضمير د جمعې حالت يې يوازې يوه بڼه لري او مغيره حالت نه لري.

دې درس لولي	ده درس ولوست
دا درس لولي	دې درس ولوست

دغه هلک درس لولي	دغه هلک درس ولوست.
------------------	--------------------

دغه (dağa) پر دغه (dağə) واوښت

يانې (زورونه) پر (زورکيو) بدل شول (ə=a)

دغه جلی درس لولي	دغې جلی درس ولوست
هغه ځوان درس لولي	هغه ځوان درس ولوست.

دلته هم هغه (hağa) پر هغه (hağə) بدل شو.

هغه پېغله درس لولي	هغې پېغلې درس ولوست
--------------------	---------------------

(هغه) پر (هغې) او پېغله پر پېغلې بدل شول.

د پورتنیو ضمایرو د اصلي او مغيره استعمال په لیکنۍ برخه کې په مجموعي ډول زیاتي تېروتنې نه کېږي، یوازې د (دغه) او (هغه) په اصلي او مغيره حالت کې ستونزه شته، ځکه چې په پښتو لیکدود کې د دواړو توپیر مشکل دی. البته د زورکي (ə) لپاره د باره ګلۍ د سیمینار دا (ə) وړاندیز شوې بڼه که په پام کې ونیول شي نو دا مشکل به تر ډېره حده حل شي، په تېره بیا د وروستۍ خپې زورکۍ به سم افاده شي، خو د لومړۍ خپې زورکۍ، چې

هغه هم د اصلي حالت له زور (a) څخه پر زور کي (ə) اووښتی،
 بيا به هم سم افاده نه شي او يوازې فونيمیکه الفبي د دې وس
 لري، چې اصلي او مغیره حالت په دقيق ډول انځور کړي.
 وگورئ پښتو دوديز او فونيمیک لیکدود کي دا حالتونه:

hağa halək dars lwali	هغه هلک درس لولي.
dağa halək dars lwali	دغه هلک درس لولي.
həğə halək dars wəlwast	هغه هلک درس ولوست.
dəğə halək dars wəlwast	دغه هلک درس ولوست.

په دواړو ضمایرو: هغه (hağa) او دغه (dağa) کې کله چې له
 حال زمانې څخه ماضي ته اوړي، زورونه (a) پر زور کيو (ə)
 بدلېږي، څرنګه چې دا بدلون په پښتو الفبایي سیستم کې په
 ښه ډول انځورېدلای نه شي، نو ځکه خو هغه کسان چې مورنۍ
 ژبه يې پښتو نه ده او يا هم پښتو يې له ګرني پلوه سل په سلو
 کې پخه نه ده، د دې ضمایرو د اصلي او مغیره حالتونو توپیر
 سم نه شي کولای او کله چې د دې ډول ضمیرونو کارېدونکي
 جملې کاروي، نو لفظي تېروتنې کوي.

پر ضمایرو او پورتنیو نومونو سربېره په پښتو کې هغه نومونه،
 چې د کلمې په منځ کې و (o يا u) ولري، مغیره حالت لري او
 په تغیرېدونکي حالت کې (و) پر الف (ā) بدلېږي او په پای کې
 يې زور کی (ə) زیاتېږي، لکه:

پښتون	پښتانه
زور	زاره

موړ ماړه

زنګون زنګانه

ځينې يو څپيز نومونه او صفتونه هم مغیره حالت لري، چې په زورکي (a) پای ته رسېږي، لکه:

اوم اومه

مل مله

مړ مړه

اوږد اوږده

شین شنه

سور سره .. او داسې نور

خو په پښتو کې هغه نومونه، چې تر ټولو زیات مغیره حالتونه لري دا دي:

۱- هغه نومونه چې په زور (a) پای ته رسېدلي وي، په تېره بیا هغه نومونه چې په لفظي یا حقيقي ډول مفرد مونث وي، د دې نومونو جمع او مغیره حالت پر بنځینه یا اوږده (ې) پای ته رسېږي، لکه:

مفرد اصلي حالت	مفرد مغیره حالت	د جمعي حالت
تخته	د تورې تختې رنګ	تختې
لښته	د لښتې پانې	لښتې
ونه	د ونې سیوری	ونې
سترګه	د سترګې لید	سترګې
مڼه	د مڼې رنګ	مڼې

د دې نومونو د اصلي او مغیره حالت په لیکنۍ بڼه کې څه ستونزه نه پېښېږي، خو که د (ې) پر ځای بله یا (ئ)، (ي)، (ی) او یا هم (ی) وکارول شي، مانا یې بدلوالی او تلفظ یې سختوالی شي.

۲- د مغیره حالت نور ډېر کارېدونکي نومونه یا صفتونه همغه دي، چې په نړینه، نرمې یا زوروالې (ی = ay) پای ته رسېدلي وي. دا ډول نومونه یا صفتونه دویم یا مغیره حالت لري، د یادونې وړ ده، چې د دې نومونو جمع او مغیره حالت دواړه په یو ډول تر سره کېږي او دواړه په څرگندې یا معروفې یا (ي = i) پای مومي. دلته به موږ د دې نومونو یا صفتونو اصلي یا مغیره حالت ته نغوته وکړو.

بريالي ډوډۍ خوري. بريالي ډوډۍ وخوړه.

توريالي خاندې. توريالي وخنډل.

د ادب پوهنځی مې خوښ دی. د ادب پوهنځي محصل یم.

ګلالی درس لولي. ګلالی درس ولوست.

او همداسې په لسګونو بېلګې...

که چېرې د دې نومونو د اصلي او مغیره حالت توپیر ونه شي، نو هم یې په مانا کې توپیر پېښېږي او هم په تلفظ کې. په ځینو ملي او نړیوالو رسنیو کې چې د پښتو (یاګانو) کارونه په دقیق ډول نه تر سره کېږي، ویندویان د متن په لوستنه کې له ډېرو

تېروتنو سره مخامخېږي، خو له نېکه مرغه چې د دې نومونو اصلي، مغیره او د جمعې حالت په استعمال کې څه لیکنی ستونزه نه شته، ټولو پښتو لوستوالو او لیکوالو ته په کار دي، چې د دې نومونو لیکنی سمون او سم استعمال ته ډېر پام وکړي، ځکه هغه ستونزه چې د نورو نومونو په لیکنی برخه کې شته، دلته هغه ستونزه نه لرو.

خلورم خپرکی

په پښتو کې د کلمو سمه لیکنه

کلمه: داسې یو ژبني عنصر دی، چې تر یوه زیاتو اوازونو څخه رغېدلې وي او مانا ورکوي، که چېرې پر بېلابېلو غږونو وېشل شي مانا له لاسه ورکوي او پر بې مانا غږونو بدلېږي. ځینې ژبپوهان د کلمې او مورفیم توپیر همدا گڼي، چې کلمه یوه لغوي مانا لري، خو مورفیم یو لفظي واحد دی، کېدی شي مانا ولري او یا یې ونه لري. دا چې د گرامر له پلوه کلمې پر څو برخو وېشل کېږي او په جمله کې د موقعیت له مخې د هغو مانا څه ډول اوږي را اوږي، پر دې باندې دلته بحث نه کوو، دلته موږ یوازې پر دې غږېږو، چې کلمه نوم دی، که صفت، فعل دی او که قید او یا هم بل کوم څه؟ څه ډول لیکل کېږي؟ ځکه دلته زموږ کار لیکنې سمون سره دی.

۱- خپلواکې یا نا ترکیبي کلمې: هغه کلمې دي، چې په مستقل ډول مانا ورکوي؛ له کومې بلې کلمې یا مورفیم څخه رغېدلې نه وي او له اوازونو پرته پر نورو برخو د وېش وړ نه وي. د دې ډول کلمو په لیکنه کې ډېره ستونزه نه شته په تېره بیا

چې دا ډول کلمې پر کانسونینټ پای ته رسېدلي وي، دلته به دې ډول کلمو ته اشاره وکړو:

الف- پر کانسونینټ پایته رسېدلي کلمې: هغه کلمې چې پر کانسونینټ پای ته رسېدلي وي، هغه مفردې وي که جمع، بنځینه وي که نرینه، په لیکنه کې یې ډېرې ستونزې نه شته، لکه:

لاس، گل، اس، نوک، غر، لمر، سیند، مور، خور، ورور، کور، تور، غم او داسې نور...

ب- پر واول (زور = a) پایته رسېدلي کلمې: هغه کلمې یا نومونه چې پر زور (a) یا هم په زورکي (ə) پای ته رسېدلي وي، د هغو په لیکنه برخه کې یوه څه ستونزه شته، هغه پښتون چې مورنۍ ژبه یې پښتو وي او یا هم هغه کسان چې پښتو ژبه یې ښه پخه زده وي، هغوی ته یې توپیر او لوستنه مشکل نه دي، خو هغه څوک چې له لیکه پښتو ژبه زده کوي، هغو ته یې سم تلفظ مشکل کار دی، لکه:

شنه (Šna) (صفت مفرد مونث)	شنه (Šnə) (صفت مذکر جمع)
غله (ġala) //	غله ġla //
سره (sra) //	سره srə //
پړه (pṛa) //	پړه pṛə //
زړه (zara) //	زړه zra (نوم مفرد مذکر) //
تره (tara) //	تره trə //

دلته بيا هم يادونه کېږي، چې که د زورکي لپاره د (ه) شکل دود شي، نو د دې کلمو دقيق ضبط به په سلوکي اتيا اسان شي او پاتې شل په سلوکي بيا هم د فونيمکي ابځي په مټ جلبدي شي.

ج - پر (ياگانو) پايته رسېدلي کلمې: هغه کلمې چې د پښتو (پنځه ياگانو) په حقيقت کې له (خلورو ياگانو) څخه پر يوې پای ته رسېدلي وي، که په ليکنه کې يې د (ياگانو) له دقيقې کارونې ګټه پورته نه شي، نو هم د کلمې په تلفظ او هم د مانا په افاده کې ستونزې راولاړېږي. دلته به يې څو مثالونه وړاندې کړو.

سم

ناسم

احمد ډوډی خوږه. احمد ډوډی وخوږه.

بريالي احمد وواهه. بريالي احمد وواهه.

راځی چې درس ولولو. راځی چې درس ولولو.

د ده رنگ د سړی نه دی. د ده رنگ د سړي نه دی.

هوسی راغله. هوسی راغله.

۲ - ترکیبي کلمې: هغه کلمې دي، چې له دوو خپلواکو کلمو يا مورفيمونو او يا هم له يوې خپلواکې کلمې يا يوه نا خپلواک مورفيم څخه رغېدلي وي او له دې نوي ترکیب يا جوړښت څخه يې يوه نوې مانا لاسته راغلې وي.

تر کيبي کلمې هم پر دوو ډولو وېشل کېږي:

الف - هغه ترکیبي کلمې چې د پیوستون وړتیا ونه لري: که له دې کلمو سره دویم عنصر یوځای هم شي بیا هم خپل جلا شکل ساتي، لکه:

مفرد	ترکیب یا جمع
غر	غرونه
سیند	سیندونه
وزر	وزرونه
بنکر	بنکروړ
زور	زورور
خبر	خبريال
پکتیا	پکتیاوال او داسې نور

په دې کې (ونه)، (ور)، (يال) او (وال) روستاړي دي، چې ماقبل ورسره د پیوستون وړتیا نه لري، خو نورې داسې ترکیبي کلمې شته، چې همدا روستاړي ور سره نښلېدلای شي. که په دې حالت کې بیا دا وروستاړي ترې جلا ولیکل شي، نو د کلمې لیکنی عیب ګڼل کېږي. لکه:

مفرد	ترکیب یا جمع
غم	غمونه
بحث	بحثونه
ننگ	ننگيالی
سمون	سمونوال او داسې نور

ب - هغه کلمې چې د پيوستون وړتيا لري: هغه ډول ترکيبي کلمې دي، چې له دوو زياتو بېلابېلو اجزاو څخه رغېدلي وي او يوه نوې مانا ترې لاس ته راغلې وي، دا ترکيبي کلمې د يو ځای لیکلو وړتيا لري او بايد يو ځای وليکل شي خو په ليکنۍ برخه کې يې له ځينو لیکوالو تېروتنه کېږي او په جلا جلا ډول يې ليکي، يانې دواړه ترکيپونه بېلابېل ليکي، لکه: (ويي) يا (لغت) چې يو خپلواک مورفيم دی، که له ده څخه موږ د (پوهنه) په يو ځای کولو سره بل ترکيبي لغت جوړوو، نو بيا يې جلا جلا نه لیکو، لکه: (ويي پوهنه) که په دې ډول وليکل شي نو بيا هم په اسانۍ سره د يوې واحدې مانا لپاره د يوه ترکيبي لغت په توگه کار نه شي ورکولای. سمه او درسته بڼه يې داده چې په ترکيبي او يو ځايي ډول وليکل شي؛ (وييپوهنه)، لکه د پوهاند زيار ((پښتو ليکلار)) دا سمه نه ده، چې موږ (ليک) جلا او (لار) جلا وليکو، لکه د (لغت پوهنه) ^(۱) په نامه چې يو ډېر مهم علمي کتاب ليکل شوی، د لغتونو د جوړښت په اړه ښه هر اړخيز علمي او ژورو بحثونه لري، خو د کتاب په عنوان کې دا تېروتنه هماغسې پاتې شوې ده.

د ترکيبي کلمو تر ټولو غوره او ښه لاره دا ده، هغه ترکيب چې د يو ځای لیکلو وړتيا ولري، بايد يو ځای وليکل شي او هغه چې هېڅ وړتيا نه لري، مجبور ياستو هغه جلا جلا وليکو. لکه پکتيا+ وال = پکتياوال. مجبور ياستو جلا وليکو. ځکه چې د

(۱) لغت پوهنه، څېړنوال دوکتور دولت محمد لودين، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۵۵ ل کال.

ترکیب د لومړۍ برخې وروستی (الف) له خپلې وروستۍ کلمې یا مورفیم سره د پیوستون وړتیا نه لري، خو په (غزني) + (وال) کې چې دا وړتیا شته، نو بیا یې باید ضرور یو ځای ولیکو، لکه: غزنیوال، ارغندیوال، زرمलोال، سمونوال او داسې نور...

د ترکیبي کلمو څو نور مثالونه :

یرغلگر

بلوسگر

هتیوال

نړیوال

ټولگیوال

څوکیوال

پوځیوال

بنکیلاگر

ورانکار

نیواکگر

ټکمار

غمجن

گتیالی

کنپلاوی

چاپگر

لوبغاړی

ځانساتی

ورځپاڼی

خیانتکار
امانتکار
سستکار
نریخور
گد و نوال
ولسواک
پانگوال
رشتینوال
ولسپال
تولنوال
پرگنوال
حُموواکي
نریواکي
تمخی
پوهنخی
سمونخی
پالنخی
پخلنخی
لوبخی
بښویندی
بشکپلاک
زببشناک
ورېشمین

پرتمین

لېونتون

هېڅکله

مخنیوی

بنسټوال او داسې نور...^(۱)

په پښتو کې لا هم یو شمېر داسې کلمې شته، چې تر اوسه یې په لیکبڼه کې سم سمکې نه دي راغلې، اکثریت نه، خو ځینې لیکوال یې سمې نه لیکي، د دې کلمو لپاره هم باید یو معیار ومنل شي. یو خو هغه کلمې دي، چې د پښتو ټولنې له پرېکړو سره سم په هغوی کې سمون راغلی او اوس په سمه بڼه لیکل کېږي او ځینې کسان لا اوس هم ترې سرغړاوی کوي او یا پرې نه پوهېږي. موږ به دلته په بېلابېلو وختونو کې د پښتو ټولنې له خوا شوې پرېکړې راوړو، له نېکه مرغه چې دا پرېکړې تر زیاته حده تطبیق شوي، خو له هغو پرېکړو وروسته ځینې نورې داسې کلمې هم شته چې اوس یې هم په لیکلو کې اختلاف شته. پر هغو به هم لنډه رڼا واچوو.

۳- د ځینو اختلافي کلمو په اړه د پښتو ټولنې پرېکړې:

الف- لومړنۍ پرېکړه:

د ۱۳۲۱ ل کال پر جوزا (۱۹۴۲م کال، جون) د پښتو ټولنې په غوښتنه د افغانستان پنځه ویش (۲۵) تنو لیکوالو او پوهانو په

^۱ - پښتو لیکلار، پوهاند زیار، ننگرهار پوهنتون، ۱۳۶۰ ل کال ۲۱۷-۲۲۰ مخونه.

پښتو ټولنه کې غونډه وکړه او پر یو دېرش (۳۱) اختلافي موادو باندې یې تر بحث وروسته فیصله وکړه، چې دا لاندې کلمې باید داسې ولیکل شي:

اختلافي صورتونه	فیصله شوي صورتونه
شونډې - شونډان	شونډې
کښېناست - کښېنوست	کښېناست
ټول خلق - ټوله خلق	ټول خلق
ټولې خبرې - ټوله خبرې	ټولې خبرې
پاته - پاتې	پاتې
که راغلی وای - که راغلی وی	که راغلی وای
لویه - لو	لویه
تویه - تو	تویه
مېړونه - مېړونه (او داسې نور)	مېړونه .
ولید، ولیدو، ولیدئ، ومو لیدلو	ولید په ټولو ماضي گانو
هم ورزیاتوي، لکه: وواهه.	کې دغه یو شکل غوره شو، مگر په ځینو کې به په اخره کې (ه)
لُخ، لوخ	لُخ
وشو، وسو	وشو
شوی، سوی	شوی
شته، سته	شته
شی، سی	شی
لږه ډوډۍ، لږې اوبه، لږ ډوډۍ، لږ اوبه	لږه ډوډۍ، لږې اوبه

ښې خبرې	ښې خبرې ، ښه خبرې
غر ، ژغ	غر، غگ، غاگ
ځينې وايي	ځينې وايي، ځنې وايي
له ده ځنې	له ده ځنې ، له ده ځينې
چلوونکی	چلوونکی، چلونکی
ښوونکی	ښوونکی، ښونکی
ښوونځی	ښوونځی، ښونځی
کښې	کښې، کښ، کې
	(پرې، په) په داسې مثالونو کې:
پر	احمد سترگې لري مگر لار
	پرې نه ويني، په نه ويني
ويل	ويل، ويله
ولاړ	ولاړ، لاړ
وکړ	وکړ، وکی، وکه
وکړئ	وکړئ، وکئ
مونږ	مونږ، موږ
زما، زمونږ	زما، زمونږ، حما، ځمونږ
زه	زه، حه

يادونه: وروسته بيا د درېيمې غونډې په فيصله کې لومړۍ
فيصله داسې تعديل شوه:

لومړۍ پرېکړه	تعديل شوی حالت
پاته	پاتې

مونږ	(مونږ، موږ) دواړه ومنل شو.
ولاړ	(ولاړ، لاړ) دواړه صورتونه ومنل شول.
لُڅ	لوڅ

ب- دويمه پرېکړه:

د ۱۳۲۷ ل کال د سنبلې پر اتمه (۱۹۴۸ م کال د اگست پر ۲۰مه) نېټه په کابل کې د پښتو ټولنې په غوښتنه د لرې او برې پښتونخوا نولسو (۱۹) تنو پښتنو ليکوالو او پوهانو د پښتو ليک د ځينو اختلافي موادو په اړه داسې فيصله وکړه:

اختلافي صورتونه	فيصله شوي صورتونه
ن، نږ	ن
زه، ته، ده- زه، ته، ده	(زه، ته، ده) بې همزه په ټولو دغسې مثالونو کې
اورېدل، اخیستل، آوریږدل، آخیستل	اورېدل، اخیستل (بې مده)
ولید، وگوره، اولیدو، اوگوره (اوداسې نور)	ولید، وگوره (بې الفه)
مې، دې، پرې، لاندې، باندې، م، د، پر، لاند، باند	مې، دې، پرې، لاندې، باندې
لومړی، کوچنی، کوډ، کوته، بوخت، لمړی، کچنی، گډ، گټه، بخت	لومړی، کوچنی، کوډ، کوته، بوخت
چاپ، گړی- چهاپ، گهړی	چاپ، گړی
(نښ)	دا توری به د «ش» او د «خ» په ځای نه لیکو
(ږ)	دا توری به د «ژ» او د «گ» په ځای نه لیکو
(خ)	دا توری به د تلل د مصدر په حال
	فعل او دغسې نورو افعالو کې
	لیکو لکه: ځي، بوځي، راځي.

ویل، وی

ویل (یوازې په شعر کې «وی») جایز دی.

کښې، کښ

کښې

د ماضي بعید ضمیرونه

(وم، وو، وی، و، وه، وې)

یانې د مفرد غایب

لپاره دوه (وو) لیکل کېږي.

شوم، شوو، شوې، شول، شوه،

د شول د مصدر مشتقات

شوي باید ولیکل شي.

په (لام) لیکل په کار دي،

د ټولو افعالو د مذکر جمع

لکه: راغلل، ولیدل.

باید داسې ولیکو: ولید،

ټولې مطلقې ماضي ګانې

وکوت، وکر مکر وتاړه،

وواهه باید په اخر کې (ه) ولري.

ج- درېیمه پرېکړه:

د ۱۳۳۷ ل کال د سنبلې پر اتمه (۱۹۵۸ م کال) د پښتو ټولنې په
 بلنه د شمالي او جنوبي پښتونخوا پښتانه لیکوال او پوهان کابل
 ته د خپلواکۍ د جشن په ورځو کې راغلي وو، د سنبلې پر پنځمه
 (د ۱ اګست پر ۲۷ مه) نېټه د پښتو لیک په اړه مجلسونه او ادبي
 بحثونه شروع شول، وروسته تر څو غونډو، بحثونو او ډېرو څېړنو
 د ځینو اختلافي موادو په اړه دا ډول پرېکړه وشوه:

فیصله شوي صورتونه

اختلافي صورتونه

ځمکه

ځمکه، مځکه، زمکه

زمری

زمری، مزری، ځمري

کښته

کښته، ښکته، خکته

پنبه	پنبه، بنپه، خپه
کښل	کښل، ښکل (د لیکلو او وېستلو په مانا)
ښکلی	کښلی (د ښایست په مانا)
ماسخوتن	ماسخوتن، ماخوستن
ورځ	ورځ، روځ
موړی	موړی، مېړوی
لوېشت، لوېشت	لوېشت، ولېشت
ورک	ورک، روک
خسر	خسر، سخر
خوسا	خوسا، سخا
سکروټه	سکروټه، سروټکه، سکوروټه
ورور	ورور، رور
وروڼه	وروڼه، روڼه
ورور ولي	ورورولي، رورولي
وروسته	وروسته، روسته، روستو
وروستی	وروستی، روستی
سيوری	سيوری، سوری
اخلې، اخلي	اخلې، اخلي، اخې، الم، المې
ښل، ښنه	ښل، ښنه- ښل، ښنه
ماسپښين	ماسپښين، مازپښين، مایښين
کوم	کوم، کم
اغړل	اغړل، اخښل، اخل
نمړی	نمړی، مړی، نورۍ

زوی، زامن	زوی، زامن - خوی، خامن
زېږېدل	زېږېدل، خېږېدل
زغستل	زغستل، خغستل
زلمی	زلمی، خلمی
سوځل، سېځل	سوځل، سېځل، سوزل، سپزل
خوځېدل	خوځېدل، خوزېدل
غورځنگ	غورځنگ، غورزنگ
زغمل	زغمل، خغمل
ژرنده	ژرنده، زرنده، جرنده
ژبه	ژبه، زبه، جبه
ژړا	ژړا، زړا، جړا
ژوند	ژوند، زوند، جوند
ژمی	ژمی، زمی، جمی
ژوبل	ژوبل، زوبل، جوبل
خېږي	خېږي، خېزي، خېجي، خېړي
ژی	ژی، زی، جی
ژور	ژور، زور، جور
نژدې	نژدې، نږدې، نزدې
لمر، نمر	لمر، نمر، نور، مر، میر
لمسی، نمسی	لمسی، لمسی، نوی
لمونځ	لمونځ، نمونځ، مونځ
لمانځه، نماځه	لمانځه، نماځه، مانځه
لامده، لاندہ	لامده، لاندہ

پسرلی، سپرلی	پسرلی، سپرلی
ږغ، غږ	ږغ، غږ
کنځل، ښکنځل	کنځل، ښکنځل
جینی، نجلۍ	جینی، نجلۍ، جلی، جیلی
لمبر	لمبر، نمبر
نولس	نولس، نونس
وېره	وېره، بېره، اېره
ویده	ویده، بیده، اوده
ویاله	ویاله، بیاله، واله
اوبدل، اودل	اوبدل، اودل، اوبل
نښتل	نښتل، مښتل
بزرگان، ملکان	بزرگان، ملکان، بزركانان، ملکانان
وزه	وزه، بزه، ییزه
کارغه	کارغه، قارغه، کارمه
ڼ	ڼ، نږ
کجیر	کجیر، قجیر
ټوکه، پړک، چکرې	ټوکه، پړک، چکرې، ټوکه، پړق، چکرې
زړه	زړه، زړه
ته	ته، ته
زه	زه، هه، هه
لوی	لوی، لو
دوی	دوی، دوی

هغوی، هغوی

لویدیز، لویدیخ، لوئیدیز

وویل، اووئیل

یو، ائینده، یو، آینه

{ې} دا توری (مجهوله یا) باید بی

خایه او د معروفې یا په خای

استعمال نه شي.

د پښتو ټولنې تر دې درېگونو پرېکړو وروسته دوه نورې ډله ییزه پرېکړې هم شوي، چې یوه د باره گلی علمي سیمینار پرېکړې دي او بل د پوهنې وزارت د تعلیمي نصاب له خوا د رابلل شوي ورکشاپ پرېکړې دي، چې دلته وړاندې کېږي:

د-د پښتو د متحد لیکدود او لیکلار لپاره

د ((باره گلی)) د غونډې متفقه پرېکړې:

د پښتو لیکدود په اړه د پښتو ټولنې تر درېیمې پرېکړې (۳۲) کاله وروسته یو ځل بیا د دې شرایط برابر شول، چې د پښتو د یو متحد لیکدود د رامنځته کولو لپاره عملي هلې ځلې وشي. په دې لړ کې د پېښور پوهنتون د پښتو اکېډیمۍ په نوښت د (۱۳۶۹ ل کال) یا د ۱۹۹۰ م کال د جولای له (۱۰) تر (۱۲) پورې د سوات په ((باره گلی)) کې یو درې ورځینی سیمینار جوړ شو، چې په کې د پښتونخوا له گوټ گوټ څخه تقریباً سلو تنو اديبانو او ژبپوهانو

گډون کړی و، دې غونډې په خپلې لومړنۍ ناسته کې د کار شل کسيزه کمیټه وټاکله، چې په کې دغه ښاغلي شامل وو:

۱- پروفیسور سید محمد تقویم الحق کاکاخېل، ۲- پروفیسور جهانزېب نیاز، ۳- پروفیسور نصیرالدین، ۴- حبیب الله رفیع، ۵- منتظر بیټنی، ۶- عبدالکریم بریالی، ۷- همېش خلیل، ۸- ډاکټر محمداعظم اعظم، ۹- ډاکټر خالد خان خټک، ۱۰- محمد پروېش شاهین، ۱۱- پروفیسور محمدافضل رضا (اعزازي غړی)، ۱۲- پروفیسور خواجه محمد سائل، ۱۳- نور شاه جهان انور، ۱۴- ډاکټر وردگ (اعزازي غړی) ۱۵- سیال کاکړ، ۱۶- سید احمد مومند، ۱۷- ډاکټر محمداقبال نسیم خټک، ۱۸- ډاکټر محمداسرار (اعزازي غړی) ۱۹- خیبر اړیدي، ۲۰- پروفیسور یار محمد مغموم.

د کار د کمیټې غړیو په درېو ناستو کې د پښتو لیکدود ستونزې، کښلې او گډوډۍ په هر اړخیزه توگه وڅېړلې، پر ټولو یې په سره سینه غور وکړ او په هره برخه کې تر علمي بحث وروسته یوې نتیجې ته ورسېدل. کمیټې د خپل کار وروستی پرېکړې او نتایج په لویه غونډه کې واورول چې د ټولو د تائید وړ وگرځېدل او ملاتړ یې ترې وکړ. د پښتو متحد لیکدود په اړه یې خپلې وروستۍ متفقه پرېکړې داسې صادري کړې:

((۱- هغه کلمې چې د عربي او فارسي نه پښتو ته راغلې دي او معنا یې هم هغه ساتلې ده، هغه به په خپل اصل شکل کې لیکلې شي، لکه: قصه، قمیس، ضعیف. او هغه کلمات چې پښتو خپل کړي دي معنا یا شکل یې بدل شوی دی، هغه به په پښتو کې په اوسني شکل لیکل کېږي، لکه: ټپوس، پام او د عربي مخصوص

ټکي به د پښتو په کلماتو کې نه لیکو، مثلاً: «تورخم» به په «ت» لیکو په «ط» به یې نه لیکو.

۲- «ن» به د یو توري په شکل کې د پښتو په ا-ب-ت، یعنې حروف تهجي کې د «ن» نه وروسته لیکلی شي او نوم به یې «نون» وي.

۳- هغه کلمې چې په اخر کې «زور» لري هغه ب په «ه» لیکلی شي لکه: خوشحاله (مذکر) خوشحاله (مونث) او دغه «ه» به د تانیث مخصوص علامت نه شي گڼلی.

۴- «مد» په پښتو کې نه شته.

۵- مجهوله «ه» چې په قطبي پښتونخوا کې پرته لیکل کېږي، هغه به همداسې پرته لیکلی شي، لکه: سره و غیره، البته په افغانستان او سویلي پښتونخوا کې به د دوی د خپل لیکدود سره سمه د مخکې په شان لیکلی شي.

۶- مخصوصه «ی» به د کلمې په مینځ کې «ب» او اخر کې «ې» لیکلی شي، لکه: سرې اوبه، خبر و غیره. مجهوله یعنې پرته «ه» به هم د کلمې په مینځ کې د مخصوصې «ب» غوندې لیکلی شي.

۷- د معروفې «ی» لپاره به دوه څنگ په څنگ ټکي «ی» لیکلی شي، لکه: سړي، زمري او نور.

۸- یای تانیث «ی» به په اخر کې د کش سره لیکلی شي، لکه: کرسی، جینی و غیره.

۹- د فعل لپاره به د مخکې غوندې د «ی» د پاسه «ه» لیکو، لکه: وخورئ، وکړئ و غیره.

رهنما کتاب تیار کړي، چې د دې ټکو په استعمال کې اشتباه ختمه شي. (د فیصلې په پای کې (۲۰) کسيزې کمېټې د غړو لاسلیکونه کړي دي).

د ۱۳۸۷ ل کال د ثور پر ۲۸ مه نېټه، د افغانستان د پوهنې وزارت د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف ریاست له خوا، د درسي نصاب د پښتو او دري کتابونو د واحد لیکدود په اړه درې ورځینې علمي ورکشاپ جوړ شوی و. په دې علمي ورکشاپ کې د لاندې کلمو پر اختلافي یا توپیري بڼو بحث وشو او په دې ډول یوې واحدې نتیجې ته ورسېدل:

هـ- د پوهنې وزارت د تعلیمي نصاب لپاره منل شوی واحد لیکدود:

گڼه	بېلابېلې لیکلې بڼې			منل شوې بڼه
	لومړۍ	دویمه	درېیمه	
۱	اوویشتم	اوه ویشتم		اوویشتم
۲	اغزی	ازغی		اغزی
۳	ایستلی	ویستلی		ایستلی
۴	اواره	هواره		هواره
۵	اوسپنه	وسپنه		اوسپنه

۶	اولس	ولس	ولس
۷	انځورولای	انځور کولای	انځورولا ی
۸	وولسم	اولسم	اوولسم
۹	اولسمشر	ولسمشر	اولس مشر، ولس مشر
۱۰	پرانيزي	پرانستل	پرانيستل
۱۱	برېښنا	برېښنا	برېښنا
۱۲	برخوال، برخلیک	برخمن	برخه من
۱۳	باندنيو	باندینيو	باندنيو
۱۴	بوزي	بوځي	بوځي
۱۵	بېځايه	بيځايه	بېځايه
۱۶	بې درنگه	بېدرنگه	بې درنگه
۱۷	برخه وال	برخوال	برخوال
۱۸	تېلفون	تېلفون	تېلفون
۱۹	تشبه	تشبيه	تشبيه
۲۰	تغیر	تغییر	تغییر
۲۱	تعین	تعین	تعین
۲۲	تللی	تلی	تللی
۲۳	تېروونکی	تېروونکی	تېروونکی
۲۴	تمباکو	تماکو	تنباکو

۲۵	پسرلی	سپرلی		پسرلی
۲۶	په خپلو	پخپلو		په خپلو
۲۷	پنځلس	پینځلس		پنځلس
۲۸	په ټولنه کې	په ټولنې کې		په ټولنه کې
۲۹	پاتې وو	پاته وو		پاتې وو
۳۰	پدغه	په دغه		په دغه
۳۱	په درناوې	په درناوي	پدرناوې	په درناوي
۳۲	پاچایان	پاچاهان	بادشاهان	پاچایان
۳۳	په واسطه	پواسطه		په واسطه
۳۴	پطروړ	پټروړ	پټروړ	پټروړ ^(۱)
۳۵	پیل	فیل		فیل
۳۶	پطلون	پتلون		پتلون
۳۷	پل	پول		پول
۳۸	په کې	پکې		پکې ^(۲)
۳۹	پاسنی	پاسینی		پاسنی
۴۰	نبوونکو	نبوونکیو		نبوونکو

^(۱) هغه کلمې چې له لاتیني څخه عربي او له عربي څخه پښتو ته راغلې وي او ط ولري ط په ت بدلېږي او په خپله اصلي بڼه لیکل کېږي.

^(۲) کله چې «په» د سربل بڼه ولري، باید جلا ولیکل شي او که چېرې داسې نه و، نو یو ځای دې ولیکل شي، لکه: «په کور کې نه شته» «اوبه پکې نشته».

خوشحال (مركب صفت) خوشال (نوم)		خوشال (نوم)	خوشحال	۴۱
ختیخ- ختیز		ختیز (شرقي)	ختیخ (شرق)	۴۲
خپلمنځي		خپلمنځي	خپل منځي	۴۳
خېښل		زېښل	خېښل	۴۴
خايدای	خايدای	خايدای	خايدای	۴۵
خلرويشت	خلرويشت ت	خلرويشت	خلرويشت	۴۶
خښل- خښاک	خښاک	خکل	خښل	۴۷
خپرونکو		خپرونکیو	خپرونکو	۴۸
چيلم		چيلم	چلم	۴۹
چورت	چرت	چروت	چورت	۵۰
دوه ځله يې		دوه ځلې يې	دوه ځله يې	۵۱
درانه		درانده	درانه	۵۲
دوکان		دکان	دوکان	۵۳
دعا		دوعا	دعا	۵۴
دولسم		دولسم	دوولسم	۵۵
دويم		دوهم	دويم	۵۶
درېم	درېيم	درېم	درېم	۵۷

۵۸	رغاونه	رغونه		رغاونه
۵۹	رامینخته	رامنخته	رامنخ ته	رامنخته
۶۰	رینتیا	رینتیا		رینتیا
۶۱	راکښل	راښکل		راکښل
۶۲	زانگو	خانگو		زانگو
	زنگل	خانگل		زنگل
۶۳	زلمی	خلمی		زلمی
۶۴	زوی	خوی		زوی
۶۵	زنخیر	خنخیر		زنخیر
۶۶	زوز	خوخ	خوز	خوز
۶۷	ژبدود	ژب دود		ژبدود
۶۸	ژباړنه	ژباړه		ژباړه
۶۹	راکړ شو	راکړای شو	راکړل شوی	راکړی شوی راکړی شوی د لپاره، راکړ شوی د جمعې لپاره، بنځینه او نرینه توپیر یې له مرستیال فعل څخه کېږي.
۷۰	سوزي	سوخي		سوخي
۷۱	سون	سونگ		سونگ
۷۲	سکه	سیکه		سیکه
۷۳	ساه	سا	ساء	سا
۷۴	سهیل	سویل		سویل
۷۵	سیمه ایز	سیمه ییز		سیمه ییز
۷۶	شوری	شورا		شورا
۷۷	شات	شهد		شات

۷۸	شوده	شیده	شودې، شېدې	شېدې
۷۹	طوفان	طوپان	توپان	توپان
۸۰	طوطي	توتي		توتي
۸۱	عاشوری	عاشورا		عاشورا
۸۲	غوصه	غصه	غوسه	غوسه
۸۳	غنچه	غونچه		غونچه
۸۴	کيلي	کلي		کيلي
۸۵	کسپوت	کېووت		کېووت
۸۶	کلتور	کولتور		کلتور
۸۷	کندز	کندوز	قندز	کندوز
۸۸	کندهار	قندهار		کندهار
۸۹	کونړ	کنړ		کونړ
۹۰	کرنه	کرهڼه		کرنه
۹۱	کلمه	کليمه		کلمه
۹۲	کومک	کمک		کومک
۹۳	کنځل	بښکنځل		کنځل
۹۴	کړي دي	کړيدي		کړي دي
۹۵	نه لري	نلري		نه لري
۹۶	لپاره	له پاره		لپاره
۹۷	لیمخی	لمخی		لیمخی
۹۸	ليرې	لېرې	لرې	لېرې

لال		لال	لعل	۹۹
لار		ليار	لار	۱۰۰
له پاسه	دپاسه	لپاسه	له پاسه	۱۰۱
مسؤول	مسؤل	مسؤول	مسوول	۱۰۲
مورې		مورې	مونږې	۱۰۳
مؤلف		مولف	مؤلف	۱۰۴
مساله	مسله	مساله	مسئله	۱۰۵
منځ		مينځ	منځ	۱۰۶
مانا	مانا	معنا	معنى	۱۰۷
مليون	ميلون	مليون	مليون	۱۰۸
ننه ۹		نه	ننه ۹	۱۰۹
نحو	نحو	نحو	نحوه	۱۱

۰				
۱۱ ۱	نرینه	نارینه	نرینه	نرینه (صفت) نارینه (نوم)
۱۱ ۲	نصوار	نسوار	نصوار	نسوار
۱۱ ۳	نشته	نه شته	نشته	نشته
۱۱ ۴	نژدې	نږدې	نژدې	نژدې
۱۱ ۵	نړيوال	نړۍ وال	نړيوال	نړيوال
۱۱ ۶	نږور	انږور	نږور	نږور
۱۱ ۷	نشه	نیشه	نشه	نشه
۱۱ ۸	نه شم کولای	نشم کولای	نه شم کولی	نه شم کولای
۱۱ ۹	نه کوي	نکوي	نه کوي	نه کوي
۱۲ ۰	نه لري	نلري	نه لري	نه لري
۱۲	واخيست	واخست	واخيست	واخيست

۱				
۱۲	ورمېږ	اورمېږ		ورمېږ
۲				
۱۲	ورېشې	اورېشې		ورېشې
۳				
۱۲	وېنایاست	وېنایاست		وېنایاست
۴				
۱۲	هندوانه	هیندوانه	هندوانه	هندوانه
۵				
۱۲	هنداره	هینداره	هنداره	هنداره
۶				
۱۲	هدیره	ادیره	هدیره	هدیره
۷				
۱۲	استوگنه	استوگنه	هستوگنه	استوگنه
۸				
۱۲	یادبست (د یاد داشت پرځای) او یادونه د (تذکر) پر ځای کارول کېږي.	یادداشت	یادداشت	یادبست
۹				
۱۳	راغلی و	راغلی و	راغلی وو	راغلی و
۰				
۱۳	کېږدي	کېږدي	کیدی	کېږدي
۱				
۱۳	کېنه	کېنه	کینه	کښینه

۲				
۱۳	گوره	گوره		د (ک) پرځای (گ) کره ومنل شو.
۳				
۱۳	علماوو	علماوو		علماوو ^(۱)
۴				
۱۳	منع کوي	منعه کوي	منه کوي	منع کوي
۵				
۱۳	معلومات	مالومات		معلومات ^(۲)
۶				
۱۳	مازغه	ماغزه		ماغزه ^(۳)
۷				
۱۳	منځگړی	منځ گړی	منځه گړی	منځگړی
۸				
۱۳	نجلی	جلی	جینی	نجلی ^(۴)
۹				

^(۱) د خپلواک پای (ā, a) ویونو جمع په دوو (واونو) جوړېږي، لکه (a): د جمله وو مخلوقاتو پلار دی دا، (ā پای)، لکه اړتیاوو، علماوو، سپېڅلتیاوو...

^(۲) د پښتو کولو (مفغلولو) په شرطونو کې د التباس یا ټکر نه رامنځته کېدو شرط اړین دی.

^(۳) د الف منځو کلمو په مغیره کولو کې منځنی الف له منځه ځي، لکه: مغزو، مېلمنو، پښتنو، درو (درملو) خوړو.

^(۴) د کلمو په منځ کې (ی) گانې د شک او التباس د له منځه وړلو لپاره حتمي دي، له دې پرته د کلمو په منځ کې بېخي حتمي نه دي.

۱۴	اوبدل	اودل	اوبل	اوبدل
----	-------	------	------	-------

که موږ د پښتو ټولنې د سمون بهیر ته نظر وکړو، نو وبه گورو چې ډېر مثبت بدلون په کې راغلی او رښتیا هم پرځای پرېکړې یې کړي دي، تر لومړۍ پرېکړې یې دویمه غوره او تر دویمې درېیمه هغه غوره ده، د وخت په تېرېدو سره تر درېیمې پرېکړې وروسته څه ناڅه نور سمون هم راغلی دی، وگورئ اکثره پرېکړې یې سمې کارېږي، ډېر کم خلک یې تر پرېکړو دمخه حالت ښه لیکي.

تر پرېکړې دمخه حالت	اوسنۍ زیاته کارېدونکې ښه
کنځل، ښکنځل	کنځل
اوبدل، اودل	اوبدل
جینۍ، نجلی	جینۍ
ږغ، غږ	غږ
پسرلی، سپرلی	پسرلی
لمر، نمر	لمر
لمسۍ، نمسۍ	لمسۍ
خېژي	خېږي
وروڼه	وروڼه
لوېشت، لوېښت	لوېشت او ځینې نورې کلمې.

پر پورتنيو سمونونو سربېره ځينې نورې کلمې هم شته چې
تراوسه يې په ليکنې برخه کې څه ستونزې شته. له هغې جملې
څخه يوه هم په تورو د اعدادو ليکنه ده، لکه:

دوم / دوهم / که دويم

درېم که درېيم

شپاړلسم که شپاړلسم او داسې نور...

د عددونو په برخه کې زه فکر کوم، چې دلته يوه قاعده شته،
که هغې ته دقيق شو کېدی شي، ستونزه تر زياته بريده حل شي،
قاعده داده چې:

الف- هغه عددونه چې په پای کې يې واول راغلی وي، لکه:
دوه، درې، اوب، اتيا، نوي او نور، دا په پای کې د يم (em) په
عددي روستاړي، چې د يوه عدد د پورې څرگندونه کوي، ليکل
کېږي، خو زورکی (ډ) چې هغه هم واول گڼل کېږي، که د کوم
عدد په پای کې راشي، هغه هم د نورو رتبه يي عددو بڼه
خپلوي. نو دلته قاعده دا ده چې خپله عدد + رتبه يي روستاړی.

دوه + يم (em+dwa) دويم (dwaem)

درې + يم (em+dre) درېيم (dream)

اتيا + يم (em+ātya) اتيايم (ātyāem)

نوي + يم (em+nawi) نوييم (nawiem)

اوب + يم (em+āwyā) اوبايم (āwyāem)

او داسې نور...

ب- هغه عددونه، چې پر کانسونينټ پای ته رسېدلي وي، د
هغوی پوريزي، حالت په ام (am) روستاړي پای ته رسېږي، لکه:

خلورم (caloram)	خلور + ام (am+calor)
شپرَم (špazam)	شپر + ام (am+špaz)
لسم (lasam)	لس + ام (am+las)
يوويشتم (yewwištam)	يوويشت + ام (am+yewwišt)
درېشم (deršam)	دېرش + ام (am+derš)
خلوبېستم (calwištam)	خلوبېست + ام (am+cəlwišt)
پنځوسم (panjosam)	پنځوس + ام (am+panjos)

البته په پښتو- عربي لیکدود کې د رتبه يي عددونو ټول اوازونه انځورېدلای نه شي. هغه عددونه چې په زورکي پای ته رسېدلي وي، هغه هم تر همدې قاعدې لاندې راځي يانې په (ام) يې رتبه يي حالت څرگندېږي، لکه:

پنځم (pinjam)	پنځه + ام (am+pinjə)
اووم (owəam)	اوه + ام (am+owə)
نهم (nəham)	نهه + ام (am+nəhə)
شپېتم (špetam)	شپېته + ام (am+špetə)

او داسې نور...

د پورتنیو کلمو ترڅنگ بل هغه ډول کلمې دي، چې پښتو دي اکثره يې د پښتو ټولنې په پخوانیو پرېکړو کې راغلي او ځينې يې نه دي راغلي، اوس يې هم ځينې خلک په ناسمه بڼه لیکي لکه:

ناسم	سم
تيکه	تیره

۹۲

ډيره	گيره
ټوپل	ټوگل
پستو	پختو
پستونخوا	پختونخوا
په کې	پکې
له خوا	لخوا
يوازې	يواځې
ستونزه	ستونځه
لپاره	دپاره
کوونکی	کونکی
په دې	پدې
مخامخېږي	مخامخ کېږي
بښونکی	بخښونکی
بښنه	بخښنه
سوله ييز	سوله ايز
کې	کښې
زمونږ	زمونږ
کېږدي	کښېږدي
کېني	کښيني
زوی	ځوی
نړيوال	نړۍ وال
نه شي	نشي
منځ	مينځ

سیمه ایز	سیمه ییز
ټبتونکی	ټبتوونکی
تبتونکی	تبتوونکی
لډې	له دې او نورې

۴- له نورو ژبو څخه پښتو ته راغلې کلمې:

پر عددونو سربېره نورې داسې ګڼې کلمې هم شته، چې تراوسه یې په لیکلو کې اختلاف شته، له هغې جملې څخه یو هم له نورو ژبو څخه راغلې کلمې دي، په دې ډله کې دا کلمې شاملې دي:

الف- له انګلیسي ژبې څخه راغلې کلمې: چې اکثره یې نړیوال لغتونه ګڼل کېږي او په هماغه مانا او مفهوم دلته هم کارېږي، دا ډول کلمې د ټولو پښتو ترمخ یو ډول نه لیکل کېږي، نو ځکه خو په کار ده، چې لیکنی یووالی یې رامنځته شي. د کوزې پښتونخوا پښتانه دا ډول کلمې د انګرېزي په دود تلفظوي او کاروي یې، خو په افغانستان کې یې د دې کلمو لیکنی معیار فرانسه یې تلفظ نیولی، چې د افغانستان دري ژبې یې هم همدې ته ورته تلفظوي. د دې کلمو ځینې یې دا دي:

افغانستان	کوزه پښتونخوا
سوسیالیزم	سوشلیزم
انترناسیونالیزم	انترنشنلیزم
ډیموکرات	ډیموکراټ
ډیموکراسي	ډیموکراسي

استوکراسي	ارستوکراسي
بروکراسي	بيروکراسي

د خاصو نومونو په کارونه کې هم توپيرونه شته.

لکه:

ایټالیا	ایټلي
اسيا	ایشیا
مالیزیا	ملیشیا
اندونیزیا	اندونیشیا
هند	انډیا
چیچنیا	چیچن
اروپا	یورپ
	او داسې نور...

په دې برخه کې یوه قاعده دا ده، چې هرې ژبې ته چې د بلې ژبې کومه کلمه راځي، نو دا ژبه پرې د خپل فونولوژیک جوړښت عملیه تطبیقوي او هغه کلمه تر هغه حده صقلوي، چې د خپلې ژبې د محاورې مسیر ته یې برابره کړي. دا بهیر تر هغه حده جواز لري چې د کلمې مانا بدله نه شي. نو د پورتنیو کلمو افغاني شکل ته که ترجیح ورکړای شي بده ځکه نه برېښي، چې د کلمې اصلي مانا نه بدلېږي یوازې په تلفظ کې یې څه ناڅه بدلون راځي، چې دا هم یو ډول اسانتیا رامنځته کوي.

ب- له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلې کلمې: يو هغه ډول کلمې دي، چې له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي، پښتو پرې خپل قانون تطبيق کړی او ډېر زيات فونولوژیک تغيرات يې په کې راوستي، د دې ډول کلمو په ليکنۍ برخه کې هم کېدی شي، همدې پښتو بڼې ته يې ترجيح ورکړای شي، لکه:

خلق	خلک
قميص	کميس
تفحص	تپوس
حق + له	هکله
معنی	مانا
يعنې	يانې
معنوي	مانيز

او داسې نور...

بل هغه ډول عربي کلمې دي، چې مذهبي ارزښت او مفهوم لري، په هغو کې تغير او تبديل راوستل نه يوازې د کلمې بڼه بدلوي، بلکې مانا يې هم تغيروي او مذهبي ارزښت او مانا يې له منځه ځي، په کار دي چې دا ډول کلمې په خپله اصلي بڼه وليکل شي لکه:

ايمان، حج، زکات، فرض، سنت، واجب، دعا، نيت، الله، اکبر، مذهب، دين، استنجا، صدقه، قرباني، خيرات، مسحه، ايات، حديث، وعده، جبر، غفار، اختيار، خير، اذان، سجده، رکوع،

نکاح، طلاق، عاق، امام، قبله، کعبه، رسول، نبی، قرآن او داسې نور^(۱). په داسې حال کې چې یو شمېر عربي کلمې باید د مذهبي مانا او تقدس له مخې په هماغه عربي بڼه ولیکل شي، ځينې نورې کلمې چې سوچه پښتو دي او پښتو ريښه لري، خو د زمانې کاتبانو هغه په شعوري او ناشعوري ډول د عربي او دري ژبې د قاعدې تابع کړي او يا د عربي خاص توري يې په کې ورگډ کړي دي، هغه هم بايد په خپله هماغه پښتو بڼه ولیکل شي. قاعده دا ده، چې لس عربي توري (ث، ذ، ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ف، ق) چې په کومه کلمه کې راځي، دا کلمې طبعاً عربي دي او دا قطعاً په هغو کلمو کې نه شي راتلای چې پښتو ريښه لري.

سمه پښتو بڼه ناسمه بڼه

ساپی صافی

اپړیدی افریدی

خوشال خوشحال

الینگار علینگار

الیشنگ علیشنگ او گڼ شمېر نور

(ع) په هغو کلمو کې راتلای شي، چې عربي وي، قطعاً په هغه کلمه کې چې (گ) په کې وي، (ع) او دا نهه نور توري نه شي راتلای، نو ځکه د (ا) پر ځای په (ع) د الینگار لیکل تېروتنه ده، دا قاعده له (افغانستان) پرته چې (ف) په کې راځي او هغه هم

(۱) پښتو گرښود، محمد سرور وکيلي، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز، پېښور،

۱۳۸۷ ل کال، د مخ.

اصلاً د اوردو تعاملاتو نتیجه ده د (افغان) کلمې اوسنۍ بڼې تر
دېرو پړاوونو وروسته دا حالت غوره کړی، نور نو په پښتو کلمو
کې دا توري نه شي راتللی، نو ځکه باید پښتو کلمې په خپله
پښتو بڼه ولیکل شي.

پنجم خپرکی

په پښتو کې د سربلونو او اوستربلونو سم استعمال

په پښتو لیکنۍ برخه کې یوه ستونزه همدا دسربلونو او اوستربلونو ناسمه کارونه ده. سره له دې چې د لیکدودو له مخې، سربلونه او اوستربلونه لکه څنګه چې دي همغسې لیکل کېږي، خو د کارونې سم ځایونه یې له ځینو کسانو څخه غلطېږي او یو د بل پر ځای یې کاروي. کله چې هر سربل له خپل اوستربل سره را نه شي او یا هم د یوه سربل پر ځای بل هغه راشي، نو د جملې مانا بدلوي او هغه مقصوده مانا چې باید ور یې کړي، نه ورکوي. مخکې تر دې چې د سربلونو او اوستربلونو پر شننه پیل وکړو ښه به وي چې نوموړي مورفیمونه تعریف کړو.

سربلونه او اوستربلونه: هغه نه ګردانېدونکي مقید مورفیمونه دي، چې په خپلواکه توګه کومه مانا نه ښدي، بلکې له خپلواکو نامقیدو مورفیمونو سره یو ځای یوه مانا او مفهوم رسوي.

الف- سربلونه (پیشیني) Prepositions:

هغه ادات دي، چې تر یو نوم دمخه راځي او په جمله کې د هغه حالت او دریځ څرګندوي.

ب- اوستربلونه (پسيني) Post Positions:

هغه وييکي دي، چې په يوه جمله يا فقره کې تر يوه نوم وروسته راځي. (۱) پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار د د سربلونو او اوستربلونو په اړه وايي:

«سربلونه Prepositions او اوستربلونه Post Positions هغه کوشني ناخپلواک او ناوړېدونې ډېرېښي (کثير الوقوع) او ډېر کارنده ژبني توکونه يا وييکي Paraticles دي، چې په يوه جمله کې يې د خپلواکو توکونو يا نومونو (صفتونو، ضميرونو او شمېر نومونو) په ملتيا مانا او دنده څرگندېږي، سره له دې چې سربلونه او اوستربلونه د جملې يا په بله وينا، په ناخپلواکو او مرستيالو توکونو کې راځي او مانا او پازه يې د همدغو نومونو يا کړونو او کړولونو په ګاونډيتوب کې څرګندېدې شي، خو دا چې پر دغو آرو يا خپلواکو يو ډول اغېز لري او د هغوی دريځونه اوپېرونه (حالتونه) څرګندوي، نو اداره کوونکي، چلوونکي يا واکمن توکونه هم بلل کېږي.» (۲)

سربلونه او اوستربلونه که نا سم وکارول شي د جملې مانا ته بدلون ورکوي او نحوي جوړښت يې بدلېږي، دلته به يې څو بېلګې وړاندې کړو. دا ډول تېروتنې ډېرې کېږي، وګورئ دا مثالونه چې د (له) پر ځای يې (د) کارولی دی.

(۱) پښتو غږپوهنه او وييپوهنه، پوهنوال محمد صابر خوبشکي، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه، ۱۳۸۰ ل کال، ۲۵ مخ.

(۲) پښتو پښويه، پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۲ ل کال، ۱۳۰ مخ.

يو ناظم ويلي: تل به دې ساتم (د) پردو وطنه!
 د ناظم اصلي هدف دلته دا دی، چې خپل وطن (له) پردو
 څخه وساتي، خو څرنگه چې ده په ناشعوري توگه د (له) پر ځای
 (د) کارولی نو دلته دا مسره داسې مانا ورکوي، چې ناظم (د)
 پردو وطن ساتي نه خپل، او دا هغه مانا ده، چې شاعر يا ناظم
 اصلاً نه ده غوښتې، خو د (د) د ناسمې کارونې له امله د شاعر د
 زړه مانا معکوسه شوې ده.
 يا دا بله بېلگه:

ته خو به (د) زلفو کوڅې جوړې کړې - زه په دې شلېدلې
 گربوان څه وکړم (خاطر)
 دلته هم په ناشعوري ډول د (له) پر ځای (د) راوړل شوی، د
 شاعر هدف دا دی چې (له) زلفو کوڅې جوړې شي، نه (د) زلفو
 کوڅې، خو څرنگه چې شاعر (د) سم نه دی کارولی، نو ځکه
 خو دا بیت هغه مانا اصلاً نه ورکوي، چې شاعر په زړه کې جوړه
 کړې وه. دا ډول تېروتنې په ادبي متونو کې دومره زیان نه
 پېښوي، خو په حقوقي، جزايي او سیاسي متونو کې دا ډول
 گرامري تېروتنې د شخص او ټولنې سیاسي ژوند بربادولای شي.
 په (په) او (پر) کې هم دا ډول تېروتنې کېږي، (په) اصلاً دفاعي
 حالت لپاره راځي، په یوه جمله کې چې شخص یو فاعل وي یا
 فاعلي حالت ولري او (پر) د مفعولي حالت لپاره دی.

(زه په احمد سياسي کار کوم). مانا دا چې احمد مې د سياسي کار لپاره د يوې وسيلې يا فاعل په توگه گومارلی، احمد خپله اجرا کوونکی دی، خو دا بله جمله چې:

(زه پر احمد سياسي کار کوم). دا مانا ورکوي، چې زه غواړم احمد د سياسي کار له لارې تشويق کړم، چې له ما سره په سياسي مبارزه کې راکډ شي، يانې دلته احمد کوم کار نه اجرا کوي، بلکې کار پرې اجرا کېږي.

(زه هم چې په ډاکټر غاښ وباسم). يانې دا چې زما غاښ رنځور دی او ډاکټر ته هم چې غاښ مې وکارې. خو دا بله جمله: (زه هم چې پر ډاکټر غاښ وباسم). دا مانا ورکوي چې زه د ډاکټر غاښ وباسم. يانې دا چې د (په) او (پر) ناسم استعمال د جملې مانا سرچپه کوي.

زموږ په کندهارۍ لهجه کې د (پر) او (په) کارونه ډېره دقیقه ده، خو په ختيزې او مرکزي لهجې کې دا کارونه دقیقه نه وي، نو که څوک غواړي (په) او (پر) دقيق استعمال کړي، د کندهارۍ لهجې معيارونه ورته ډېره ګټه رسولای شي.

دغسې د نورو سربلونو او اوستربلونو کارونه هم در واخله. دلته به موږ هر سربل دهغه له خپل اوستربل سره لږ په تفصيل وڅېړو.

۱) په : چې له (کې) اوستربل سره اړوند نوم، تون يا ظرفي حالت څرګندوي، لکه: په (ټولګي کې) له (پورې) اوستربل سره بل ډول تونپېر، يا په بله وينا، يو تړاو او پيوستون ښيي، لکه: په ځان پورې، په تا پورې، ستا په خبرې پورې (به ارتباط ګډ شما)

له " سره " اوسترېل سره يو لوبښېر(الي حالت) راښيي، لکه: په بياتي سره، په چرې سره، په وينا سره، په زور سره، په خوښۍ سره. له "پسې" اوسترېل سره يو بل راز تونېر يا پرله پسېوالی څرگندوي، لکه په تاپسې، په سختۍ پسې اساني راځي، په ژمي پسې پسرلی دی، کله کله ترې "سره" اوسترېل لوېدی هم شي، لکه: په چاره، په خوښه که په زور وي، له مظلوم به د ظالم لاس لنډېږي. په تا اړه نه لري (په تا پورې اړه نه لري). په ليکاني ليک کېږي (په ليکاني سره ليک کېږي). مگر (په کور) له (په کور کې) سره يو راز نه دی. ځکه (په کور) له آره (پر کور) دی چې ظرفي نه، بلکې استعلايي مانا ښندي. همدا راز په وخت، په کال، په مازيگر، په بجو... د پر وخت، پر کال، پر مازيگر، پر بجو... ناسم، يا نا کره ښي دي. همدا خبره ده چې موږ (په پښتو ليکل) او (پر پښتو ليکل) سره توپيروي.

۲) پر: يو باندینی (استعلايي) سربل دی، چې يو اړوند اوسترېل "باندې" يې زياتره غورځېږي، لکه: پر مېز باندې يا پر مېز، پر ځمکه باندې يا پر ځمکه، پر زړه باندې يا پر زړه، پر سر باندې يا پر سر، پر زړه يوه څه (او) پر خوله بل څه، پر وخت، پر کور، پر کابل، پر ورځ، پر شپه، پر ماښام، پر لسو بجو، پر ۱۳۵۶ ل کال او داسې نور. "پر مياشت" دومره نه ويل کېږي، بلکې "په مياشت" کې زياتره کره برېښي.

"پر" هم د "په" غوندې زور پای نومونه زياتره پر اوښتي پېر نه اړوي. له کندهارۍ او تاريخي ادبي پښتو پرته نور زياتره

گړدودونه "په" او "پر" سره ګډوي او پر يوه وخت دواړه په الي،
ارتباطي، استعلايي او پر له پسې (تسلسلي) مانا کاروي. خو په يوه
کره ليکنې پښتو کې د دغو دواړو سربلونو توپير اړين دی. يو
ژبنی آر هم دا دی، چې دوه توکونه يا دودونه په تاريخي او
اېتمولوجيک ډول هېڅکله هممانيز او همپازيز نه وي. د همدغه
آر په ترڅ کې سپمايي آر هم سمبالېږي. که په ګړنۍ ژبه کې دغه
آرونه دومره پر ځای هم نه شي، مګر په ليکنۍ ژبه کې څو اړخيز
ګټور نقش لري.

توپير يا نه ګډون، چار وېش او سپما د نړۍ د هرې ژبې بنسټ
جوړوي، په دې توګه په کار دي (په پښتو ليکل) داسې مانا کړو
چې يو څه په پښتو ژبه ليکل کېږي، نه په بله ژبه. (پر پښتو ليکل)
دا مانا چې د پښتو په اړه کې څه ليکل کېږي، نه د بلې ژبې يا
بلې سکالو په اړه. همدارنګه (پر کابل اوسېږم) دا مانا چې د
کابل ښار په شاوخوا کې اوسېږم او (په کابل کې اوسېږم) دا چې
دنه په کابل يا کابل ښار کې اوسم.

په پاړسي کې هم د "به" او "بر" توپير په زاړه ادب او اوسني
ايراني ادب او ليکنه کې پوره څرګند دی. همداسې يې په
هندي کې هم در واخله. د "پر" بل اوستربل "سربېره" دی چې
ناسم ډول يې "برسېره" هم لږو ډېر دود لري. دغه اوستربل
هېڅکله نه غورځول کېږي، که نه مانا يې له "باندې" سره
ګډېږي او سره يو کېږي.

"پر" چې د ويکنوموڅري (آداتي ضمير) "پرې" پر ځای هم
کارېږي او په کندهاري ګړدود اړه لري، هم د يادو شويو ژبنيو

آرونو له مخې په ټوليزه ليکنې پښتو کې د مننې وړ نه برېښي. همداسې "تر" او "په" هم درواخله چې "ترې" او "پې" يا "پرې" سره ګډول يې ګډوډي پېښوي.

۳) د : يو ډېر پېښې ټولې (اضافي يا ملګې) سربل دي، چې له "کره" او "غونډې" پرته نور ساده او آر اوستربلونه نه لري، بلکې بې شمېره بدل، درغلي (کاذب) يا په بله وينا بېلښتي، تېرېتي او غونډيز (فقره يي يا عبارتي اوستربلونه ورسره غاړه کېږي. له مهالنومونو سره يې له اوستربلونو کرولونه جوړوي، لکه: د شپې، د ورځې، د غرمې... خو تر ټولو زياته او بنسټيزه پازه يې د دوو نومونو تر منځ د ټول (اضافت) اړيکي ټينګونه ده.

۴) تر : چې د "پر" بڼه (مقابل) سربل دي، هغه دا چې "تر" ترهر څه له مخه د "پر" غونډې د "باندي" نه، چې د "لاندي" مانا ښدي، له دې کبله يې لومړی اوستربل "لاندي" دی چې، هېڅکله غورځېدنه، نه مني، لکه: (تر مېز لاندي) چې "تر مېز" بيا ګرد سره بله مانا ښدي او هغه توني او مهالي پيوستون دي، لکه: تر ننگرهاره، تر مازيګره چې اوستربل "پورې" يې هرومرو ملتيا نه کوي. درېيم اوستربل يې "وروسته" يا "را وروسته" کړول دي، لکه: تر غرمې وروسته يا تر غرمې را وروسته، تر ځلمي را وروسته زما وار دی... له څلورم اوستربل څخه (ځنې- نه) سره پرتليز جاج نه ښدي، لکه: تر تا څخه زه ښه يم، چې د دغه اوستربل په غورځېدو، "ترتا" هم سم راځي. د دې پر ځای چې د نورو ژبو په پېښو (سړنې کال د پروسې کال په نسبت ډېر وړندی دی)، ووايو:

(سړنی کال تر پروسې کال ډېر وړندی دی) لنډ او کره راځي. "تر" پر دغه پرتلیز(نسبي یا تدریجي) مانا له "له" سرېل سره هممانیزه کېږي. خو دا چې (له- څخه) تر هر څه له مخه وتون پېر (منشايي) حالت څرگندوي، نو یې بیا هم له (تر - څخه) سره ګډول په کار نه دي، یا لږ تر لږه بېخایه دي، لکه: ننګرهاریان چې وايي: د کوره په سارا خوښ یم - د وېشه په تالا. خو دا چې په ګډه کره لیکنې پښتو کې دلته د پرتلې مانا موخه (مطلوب) ده. نو (تر کوره پر سارا خوښ یم - تر وېشه پر تالا) ترې سم برېښي.

دغه راز په شمال ختیځو ګړدودو کې د (په)، (تر)، (له) پر ځای هم زیاتره (د) کارېږي چې دا هم له ژبني آر معیار څخه چپ بلل کېږي، لکه: د ځلمي پسې، د ننګرهار پورې، د مېز لاندې، د ننګرهار نه، د ځلمي سره د کندهاره راغلم، د پښتو ټولنې د لغاتو د څانګې د خوا. ځلمي سره، تا نه یا ستا نه ... کره ډول یې: په ځلمي پسې، تر ننګرهار پورې، تر مېز لاندې، له ننګرهاره، له ځلمي سره له کندهاره راغلم، د پښتو ټولنې د لغاتو د څانګې له خوا، تر تا (څخه) زه ښه یم...

۵) له: چې له (څخه، نه یا ځنې) اوستربل سره له آره د یو نوم(وتون پېر) یا منشايي حالت څرګندوي، لکه: له سیستانه یا له سیستان څخه، یا له سیستان نه او یا له سیستان ځنې. په دویمه "نسبتي" مانا یې کارول دومره کره نه برېښي، لکه: پاس چې ورته ګوته ونيول شوه.

"له" له دويم اوستربل "سره" د ملگرتيا (معيت) جاج بندي، لکه: له ځلمي سره تر هرات پورې ملگری وم او داسې نور. په دغه مانا يې اوستربل (سره) پر (خخه يا خه) اړول له گډې کره ليکنې پښتو خخه چپ برېښي، که خه هم په ځينو گړدودو او د خوشال په وينا کې "خخه" د "سره" پر ځای هم ډېر کارول کېږي. په هره توگه بايد (له ځلمي سره) او له (ځلمي خخه) په يوه مانا ونه کارول شي. د "سره" اوستربل غبرگون (تکرار) د سره له "تر خنکه" د "باوجود" مانا بندي، لکه: "سره له" ناروغۍ لمبا ته ولاړم. يا: "له ناروغۍ" "سره سره" لمبا ته ولاړم "سره له" د ترېښتي سربل په توگه له "خخه" او سربل سره غاړه کېږي او پيل ښووند کړول را منځته کوي، لکه سر له ننه، سر له مابنامه. توني، لکه سر له همدې څپرکي... درېيم اوستربل يې "وروسته" دی چې مهالي او توني کړول (قيد) ورسره جوړوي او له (تر) سره يې پازه يو کېږي، لکه: له غرمې وروسته کور ته ځم چې البته (تر غرمې وروسته) ترې زيات کره برېښي، په بله وينا (وروسته) د "له" نه، بلکې د "تر" معياري اوستربل دی.

څلورم اوستربل يې "راهيسې" دی چې يو مهالنی کړول ورسره جوړوي، لکه: له پروسې کال راهيسې، له ډېرو کلو راهيسې، له پخوا راهيسې... په دې توگه "راهيسې" د يوه اوستربل په توگه بايد په (نوم يا نومغونډ) پورې سيده ونيول شي او بل کوم زياتي اوستربل يا بل ژبني توک ترې له مخه نه شي، په بله وينا: (له ډېرو کلو را په دې خوا) يې هممانيز انډول دی، خو د پارسي (از سالها به اينطرف) ټکي پر ټکي اړونه ده او دومره رواني او

لنډون هم نه لري. د "له" پنځم اوسترېل "پرته" دی چې د "سره" به او مقابل جاج بندي، دا مانا چې د اړوند نوم ملګرتیا نه، چې بېلتیا او نشتوالی څرګندوي، لکه: له بللو پر ته نا بللي هم راغلي وو.

٦) "بې": چې زیاتره د "نا" غوندې یو ستاینومیز(صفتي) مختاری دی، لکه: بې کوره، خو لږ و ډېره سربلي ځانګړتیا هم لري او هغه زیاتره د "له" په ملګرتیا او د یوازیني اوسترېل (څخه، نه یا ځنې) په درلودلو، لکه بې له تا څخه، بې له هغه څخه، چې (بې له تا) او (بې له هغه) هم ویل کېږي. د منځني پېر په شعر کې یې "بېتا" د ردیف په توګه هم کارول شوی دی.

٧) "و": یو پخوانی سربل دی چې له "ته" اوسترېل سره د ورتلونېپر(مفعولي حالت) څرګندوي. پخوانی څرک یې په لویدیزو (کندهاري) ګرډودو کې پاتې دی او نورو ټولو ګرډودو له لاسه ورکړی او د هغه اوسترېل "ته" یوستوی کاروي، لکه: (و) تا ته وایم، (و) ښوونځي ته ځم...

د منځنۍ دورې شاعرانو هم ډېر کارولی دی او لا کله یې دویم ځلي تر نوم وروسته هم راوړي او له اوسترېل "ته" سره یې بیا هم پتلیز(جوخت) ښلولی، لکه رحمان بابا چې وایي:

خدای وما و ته ښکاره کړ هغه لمر بیا.

ځینو بیا د پارسی د "به" غوندې بې اوسترېله هم کارولی دی، لکه پیر محمد کاکړ چې ویلي دي:

سوز ګداز د محبت وهسې مارا.

په هره توگه د ويونکو د ډېرښت په لاسوند تر (و _ ته)، (ته) زيات معياري ارزښت لري.

۸) " لکه " : لکه "د" په برخه کې چې ورته نغوته وشوه، پر دې سربېره چې له دغه ټولي سربل سره ډېر درغلي اوستربلونو رامنځته کوي، د يووستوي سربل په توگه هم له ځانه سره يو لړ بېلابېل ساده وييکي، لکه : غونډې، هومره، هسې... ملگري کوي: (لکه) زمري (غونډې)، (لکه) غر (هومره)، (لکه) گل (هسې)...^(۱)

دلته به د پښتو سربلونو او اوستربلونو دواړو لنډيز راوړو:

سربل	اوستربل	مثال
په	کې	زه په کوټه کې يم.
په	سره	په زيار او زحمت سره بری حاصلېږي.
په	پورې	په چا پورې نه خاندم.
په	پسې	په تا پسې نه ځم.
پر	باندي	زه پر څوکۍ باندي ناست يم.
پر	سربېره	پر دې کار سربېره نور کارونه هم لرم.
د	لپاره	د خبرو لپاره وخت نه لرم.
د	غونډې	د مزدور غونډې يې وگټه.
د	کره	د احمد کره نه ځم.
تر	لاندي	ترمېز لاندي پروت دی.

۱ - پښتو پښويه، پوهاند دوکتور مجارو احمد زيار، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۲ ل کال، ۱۳۲-۱۳۶ پورې مخونه .

تر	پورې	تر ښوونځي پورې ځم.
تر	وروسته	تر غرمې وروسته راځم.
تر	څخه	تر څوزه (څخه) گل ښه دی.
تر	دباندي	تر کوره باندي ووځه.
تر	پرته	تر ځلمي پرته ښه سړی نه شته.
له	سره	له ځلمي سره ځم.
له	څخه (نه)	له احمد څخه (نه) مې کتاب واخيست.
له	وروسته	له غرمې وروسته کور ته ځم.
له	راهيسې	له پرون را هيسې کار لرم.
له	پرته	له احمد پرته محمود هم راغلی و.
بې	څخه	بې اوبو څخه ژوند نه کېږي.
و	ته	و تا ته مې ووې. ^(۱)

(۱) پښتو غږپوهنه او وييپوهنه، پوهنوال محمد صابر خوېشکي، د افغانستان د کلتوري ودي ټولنه، ۱۳۸۰ ل کال، ۲۵ او ۲۶ مخونه.

شپږم خپرکی

په پښتو کې د لیکنښو سمه کارونه او اړتیا

لیکنښې که څه هم خاصې مانا واله کلمې نه دي، خو داسې نښې نښانې دي، چې د یوه متن د عبارت او فقرې په سمه لوستنه رسمونه او د مانا په سم لېږد کې مرسته کولای شي. که لیکنښې نه وي یو متن کېدی شي په سختۍ ولوستل شي او هغه مانا ورڅخه وا نه خيستل شي چې د لیکوال ورڅخه مقصد او هدف وي. لیکنښې د نړۍ په اکثره ژبو کې تقریباً سره ورته دي، هغه ژبې چې عربي لیکدود تعقیبوي، طبعاً لیکنښې یې یو ډول دي، خو په انګلیسي، روسي او نورو ژبو کې چې لیکدود یې له پښتو لیکدود سره توپیر لري، ځینې لیکنښې یې د هغو معکوسه بڼه خپلوي، خو په دې ژبو کې هم اکثره لیکنښې همدې ته ورته دي.

لیکنښې د انشاء د سمون لپاره ضروري دي، یو ښه انشایي متن همغه دی، چې لیکنښې په کې په دقت سره مراعت شوې وي. موږ به دلته په پښتو کې د کارېدونکو لیکنښو او د هغو د کارونې ځایونو ته نغوته وکړو:

۱- لمن لیک (حاشیه):

کوم وخت چې له یوه اثر څخه عبارت یا مفکوره رانقل کېږي، باید په لمنلیک کې د لیکوال، د کتاب د خپروونکې موسسې، د چاپ نېټې او د کتاب صفحې ته په ترتیب سره اشاره وشي، لکه دا لاندې مثال:

گل پاچا الفت، لوړ خیالونه او ژور فکرونه، پښتو ټولنه، ۱۳۳۵، ۲۹ مخ.

که چېرې کتاب په بېلو گرافي کې معرفي کېږي، تر اصلي نوم تخلص مخکې راوړل کېږي لکه:

افت، گل پاچا، لوړ خیالونه او ژور فکرونه، پښتو ټولنه، ۱۳۳۵، ۲۹ مخ.

کله کله د کتاب د چاپ ځای او نېټه په لینډیو کې نیول کېږي، لکه:

گل پاچا الفت، لوړ خیالونه او ژور فکرونه (کابل: پښتو ټولنه، ۱۳۳۵) ۲۹ مخ.

که چېرې څېړونکي غواړي له یوې مجلې څخه عبارات راواخلي، نو دمقالې نوم د نقل د ښو تر منځ لیکي. ورپسې د مجلې نوم، د چاپ ځای او نېټې او مخونو ته اشاره کوي، لکه:

محمد صديق روھي، " فولکور څېړنې میتودولوجي " د فولکور او ادب ټولنه، ۱۳۵۲، لومړۍ ګڼه، لومړی کال، ۸ مخ.

۲- شمېرنه:

که چېرې شمېرنه په یوه کرښه کې راځي باید د لینډیو په منځ کې ونیول شي، لکه:

د څېړنې درې مهم ګامونه دادي: (۱) فرضیه، (۲) د موادو را غونډونه، (۳) نتیجه. که چېرې عددونه په نوې کرښه کې راځي، په لاندې توګه لیکل کېږي:

۱- یا په دې ډول: (۱)

۳- شارحه(:):

دا ښه د یوه لغت یا فقرې د شرح کولو لپاره استعمالېږي. کله چې لوستونکی دا ښه وويني هغه ته دا توقع پیدا کېږي، چې راتلونکی عبارت به له وعدې سره سم پر مطلب باندې نوره رڼا هم اچوي او یا به نور څه ورباندې زیات کړي. دا لاندې نمونې وګورئ:

د انسان د ژوند هدف څرګند دی: سعادت.

د سیاستمدار لپاره دا خواص ډېر دي: درې درجې جرئت او یوه درجه پوهه.

له خلكو نه په زور احترام مه غواړئ، بلکې خپل ځانونه د احترام وړ وگرځوئ: خلك هغه چا ته احترام كوي چې هغه له نورو توقع نه كوي.

۴- ليندۍ () :

كله چې د يوې جملې په منځ كې معترضه جمله راشي، د لينديو تر منځ نيول كېږي. كه څه هم معترضه جمله د دوو سر چپه واوونو تر منځ هم نيول كېدې شي، مگر ليندۍ په هغه صورت كې راځي، چې معترضه فقره له اصلي جملې سره ډېر توپير ولري.

په عمومي ډول ليندۍ په دې لاندې ځايونو كې استعمالېږي:

۱- كله چې معترضه فقره د اصلي جملې په منځ كې راشي، لكه دا لاندې نمونې:

زه به سبا (كه خداى كول) خوست ته ځم.

د خوشال خان دستارنامه د پلوتارك او كوينتيليان (چې دوى دواړه د ښوونې او روزنې په برخه كې ډېرې مهمې نظريې لري) له اثارو سره د مقايسې وړ ده.

۲- هغه رقمونه او ابجد توري چې د وېش د ښودلو لپاره راځي د لينديو تر منځ نيول كېږي، لكه:

د اسلام پنځه بناوې دا دي: (۱) كلمه، (۲) لمونځ، (۳)

روژه، (۴) زكواة، (۵) حج.

۳- په قانوني او تجارتي پانو کې د پيسو مقدار لومړی په
تورو او ورپسې د لينډيو تر منځ په رقمونو ليکل کېږي،
لکه:

د دې تړون له مخې به د نوموړي کور مياشتنۍ کرایه يو
زر او دوه سوه پنځه ویش (۱۲۲۵) افغانۍ وي.

۴- پوښتننې يا د ندا علامې چې د شک يا طنز او
کترې په توګه استعمالېږي بايد د لينډيو تر منځ وليکل
شي، لکه:

په ازاده نړۍ (؟) کې ازاد مطبوعات (۱) د محرومې طبقې
په هټه (؟) کار کوي.

۵- ویرګول (/):

ویرګول لفظ د لاتیني له (ویرګوله) څخه اخیستل شوی دی،
چې په اصل کې واړه میل یا سیخ ته ویل کېږي. د ویرګول نښه
چې دلته د دوو لینډيو تر منځ ښودل کېږي (/) په انګلیسي کې د
(بار) په نامه هم یادېږي. زموږ زیات شمېر لیکوال سرچپه واو (،) ته
ویرګول وايي، مګر د انګلیسي قاموسونه او د لیکوالۍ په اړه
کتابونه ویرګول او سرچپه واو (کامه) دوی بېلې نښې ګڼي.
۱- معمولاً د (او / یا) تر منځ د ویرګول نښه ایښودل کېږي، که
موږ دا لاندې جملې ولولو:

(هلکان او / یا نجونې د والیبال ننداره کوي) مانا دا ده چې
هلکان او نجونې، یا هلکان یا نجونې د والیبال ننداره کوي.

۲- ویرگول د نېټې د لیکلو لپاره هم استعمالېږي. مثلاً د دې پر
 ځای چې د ۱۳۵۲ کال د چنگاښ شپږویشتمه نېټه ولیکو، کولای
 شو د اسانتیا لپاره ویرگول استعمال کړو او داسې یې ولیکو:
 ۲۶/۴/۱۳۵۲

۳- کله کله د یوه بیت د مسرېو تر منځ فاصله نه پرېښودل کېږي
 پر ځای یې د ویرگول نښه استعمالوي، لکه د خوشال خان خټک
 دا بیت:

درست پښتون له کندهاره تر اټکه/ سره یو د ننگ په کار پټ او اشکار

۶- کامه (سرچپه واو) (،):

په اکثر وروڼو هېوادونو کې کامه د (و) په بڼه لیکل کېږي مگر
 په پښتو او دري کې د دې لپاره چې (واو) ونه لوستل شي سرچپه
 یې لیکي، د تنقیط په نښو کې کامه ډېره زیاته استعمالېږي او په
 مختلفو ځایونو کې ترې کال اخیستل کېږي:

۱- د بېلولو لپاره:

الف) اوږدې جملې چې له څو ساده جملو څخه جوړې شوې
 وي د کامې په واسطه بېلېږي، لکه دا لاندې مثالونه:

توربالي زما لیک ته لا تر اوسه ځواب نه دی ورکړی، دا ګومان
 مې نه شي چې تر دې وروسته به ځواب ورکړي.

ده زیار وایست چې سنک له ځانه سره ملګری کړي، مگر سنک
 هېڅکله دا نه شوه منلای چې بې سببه د چا دښمنۍ ته ملا وتړي.

ب) یوه مقدماتي فقره له اصلي جملې نه جلا کوي، لکه:

د دې تړون پر اساس، غړي هېوادونه تعهد کوي چې په ښوونه او روزنه کې به له تبعیض نه کار نه اخلي.

تر ډوډۍ خوړلو او لاس مينځلو وروسته دوی سينما ته ولاړل.

(ج) معترضه جمله يا فقره د دوو کامو تړمنځ نيول کېږي.

زه به د خالي په ورځ، که خير وي، تاسې کره درشم.

پښتو ټولنه بايد د پښتو ليکدود د يووالي لپاره چې په حقيقت

کې د دې ټولنې د تاسيس يو عمده هدف دی، اوچت گامونه واخلي.

(د) د يو لړ مختلفو کلمو د جلا کولو لپاره، لکه:

ده خپل کتابونه، قلمونه، بکس او نور تدریسي لوازم له ځان سره واخيستل.

(ه) ددې لپاره چې جمله يا شعر غلط ونه لوستل شي، لکه دا لاندې مثالونه:

ما، ماما ته يو کتاب راوړ.

ماما، ما ته يو کتاب راوړ.

د رحمان بابا دا لاندې بيت وگورئ چې لومړی شکل يې سم او دويم شکل يې ناسم دی:

ډېر عزيز دي موم د لان تر سنگدلانو

ته يو څاڅکی شه د اوښکو، گوهر مه شه

ډېر عزيز دي موم دلان تر سنگدلانو

ته يو څاڅکی شه، د اوښکو گوهر مه شه

(و) د زرگونو او مليونونو د بېلولو لپاره، لکه:

نوموړي شرکت په تېر کال کې پنځه دېرش ملیونه
(۳۵،۰۰۰،۰۰۰) افغانۍ خالصه گټه کړې ده. د ده میاشتنۍ معاش
۴۶۲، ۵ افغانۍ دی.

یادونه: د تېلېفون نومره، د کوڅې نومره او تاریخي کلونه کامه
نه غواړي.

۲- د تړلو او بندولو لپاره:

الف) په معترضه فقرو او الفاظو پسې باید کامه راوړل شي، لکه:
زما په عقیده، که ته موافقه کوې یا یې نه کوې، له همینکوی سره
په داستان لیکلو کې څوک سیالي نه شي کولای.

ب) تر منادي وروسته کامه راځي، لکه: زلمیه، اجازه ده چې له
تا نه یوه پوښتنه وکړم.

۳- د حذف شوي عبارت په ځای کې:

په دې کوټه کې څلور تنه کېني، په هغه بله کې پنځه تنه.

۷- ټکی (۰):

په لیکنه کې ټکی او کامه تر ټولو زیات استعمالېږي.

د ټکي د استعمال ځایونه په لاندې ډول دي:

۱- د بیانیه جملې په پای کې:

بریالی کور ته ولاړ.

لمر راوخوت.

۲- د نامخامخ پوښتنې په پای کې:

ده له مانه پوښتنه وکړه چې څه وخت به وزگار شم.

يادونه: په پښتو کې د مخامخ او نامخامخ پوښتنې ترمنځ څوک
توپیر نه کوي او ډېر ځله د نا سم پوهاوي سبب ګرځي. پورتنۍ
جمله د نالوستو (بې تعلیمه) پښتنو په نظر داسې ده:
ده له ما نه پوښتنه وکړه: "څه وخت به وزګار شم".
۳- د مؤدبانو غوښتنې یا د یوه ملایم امر په پای کې:
په یوه مناسب وخت کې دفتر ته راشه او له ماسره په دې اړه
خبرې وکړه.

خپل کار ته توجه وکړه او احتیاط له لاسه مه ورکوه.
مهرباني وکړه دغه فورمه ډکه کړه او بېرته یې راولېږه.
۴- د لنډیز او اختصار لپاره:
د م.م.م. سرمشري وویل چې باید په منځني ختیځ کې دایمي
سوله منځته راشي.
يادونه: م.م.م. د ملګرو ملتو د مؤسسې مخفف شکل دی.

۸- پوښتنه (؟) :

- پوښتنه په لاندې ځایونو کې راځي:
- (۱) د مخامخ پوښتنې په پای کې:
ستاسو نوم څه دی؟
ته څه وخت هرات ته ځي؟
 - (۲) د شک او تردید لپاره:
دی له خپلو همکارانو سره همدردی (؟) لري.
 - (۳) د ټوکو او مسخرو لپاره.

۹- سیمیکولن یا ممیزه: (؛)

د ممیزې استعمال یو څه دقت غواړي. آسانه لار دا ده چې ووايو په اکثرو هغو ځایونو کې چې ټکي راځي ممیزه هم استعمالېدی شي. که چېرې دوی جملې چې تقریباً یو له بلې سره مساوي وزن او اهمیت ولري، څنګ په څنګ راشي د هغو ترمنځ ممیزه استعمالولای شو، لکه دا لاندې مثالونه:

موږ دوی ته دلیلونه وویل؛ خو دوی له موږ سره ملګرتیا ونه کړه او خبره یې راسره ونه منله.

په تېر کال کې حکومت د قاحاق مخه ونيوله؛ بډې خورو ته یې سزا ورکړه؛ اختلاس کوونکي یې محاکمه کړل؛ او د اجتماعي عدالت د تامینولو په برخه کې یې په هر اړخیزو اقداماتو لاس پورې کړ.

۱۰- درې ټکي (۰۰۰):

درې ټکي په دې لاندې ځایونو کې راځي:

(۱) په ارادي توګه د ځینو الفاظو حذفول.

بشپړه جمله: ځینې خبرې باید واورېدل شي، ځینې خبرې باید په یاد کې وساتل شي او ځینې خبرې باید ښې تحلیل شي او فکر ورباندې وشي.

حذف شوې بڼه: ځينې خبرې بايد واورېدل شي، ځينې ... بايد په ياد کې وساتل شي او ځينې ... بايد ښې تحليل شي او فکر ورباندې وشي.

(۲) د داسې نورو پرځای:

زه ډېر ملګري لرم: زمرګ، بريالۍ، سګ، غمۍ ... پښتو، دري، سنسکريټ، انګلېسي ... آريايي ژبې دي.

(۳) د نيمګړې جملې په پای کې:

د غونډې په لمن کې، د چينې ترڅنګه، د ونې تر سيوري لاندې ... زمرۍ او غوټۍ څنګ په څنګ کښېناستل د راز و نیاز خبرې يې شروع کړې...

(۴) د تاکيد لپاره د وړو جملو بېلول:

دا کار نن وکړه ... معطلې مه کوه... سبا به پښېمانه شي.

(۵) کله چې د بل چا قول رانقلوو، حذف شوي عبارتونه د درو ټکو په واسطه ښودل کېږي. که حذف شوی عبارت د جملې په پای کې راغلی وي او جمله ورباندې ختمه شوې وي څلور ټکي ايښودل کېږي، درې يې د حذف شوي عبارت پر ځای او يو ټکی د جملې د پای لپاره.

۱۱- نقلېښه (()) :

نقلېښه په لاندې ځايونو کې استعمالېږي:

(۱) د يو چا د خبرو نقلولو لپاره:

سګ وويل: "موږ په جګ هم پوهېږو او سوله مو هم زده ده."

يادونه: که د نقلنېو ترمنځ نقلنېې راشي هغه د مفردو نېسو په بڼه لیکل کېږي، لکه:

زمرک وویل: "زه د انتون دا خبره نه هېږوم چې وايي: زړه ورتوب، بیا هم زړه ورتوب، همېشه زړه ورتوب."

(۲) که له یوه اثر نه څو پراگرافه رانقلېږي باید د هر پراگراف په سر کې نقلنېې راشي، لکه:

"په عراق کې عربي ویونکي پنځه ملیونه شپږ سوه پنځوس زره تنه دي".

"په ترکیه، ایران او افغانستان کې عربي ویونکي اته سوه درې دېرش زره تنه دي".

"په عربي متحد جمهوریت کې عربي ویونکي شپږ ویشتم ملیونه اووه سوه پنځه دېرش زره تنه دي".

(۳) د ویاند (نطاق) د تغییر په حال کې:

په کیسو او ډرامو کې چې د خبرو نوبت بدلېږي، نو د نوي ویاند خبرې معمولاً په نوې کرښه کې راځي او د نقل نېسو ترمنځ نیول کېږي:

"خان میره، ما گومان کاوه چې ته به څومره غیرتي سپی یې، مگر خبر نه وم چې ته گیدړ وختې ... د خپل لاس ټوپک مې درکړ چې ته به حیدر مړ کړې ...".

"خان صاحب، له ځان سره به فکر وکړم. دلته خوزه څوک نه لرم چې مشوره او مصلحت ورسره وکړم".

۴) کله لیکوال ځانته خاصه اصطلاح وضع کوي، چې په محیط کې عمومیت نه لري، لکه: دی "کیدیالوجسټ" دی له خپلې کیدې لغتونه وضع کوي.

۵) د تاکید او توجه جلبولو لپاره:
"حق" ورکول کېږي نه، اخیستل کېږي.

۶) د مقالو عنوانونه:

په کابل مجله کې مې د "کنفریمزم" په اړه مقاله ډېره خوښه شوه.

۷) د تمسخر لپاره ځینې اصطلاحات دنقل د کرنو ترمینځ لیکل کېږي.

۱۲- فاصله (-):

د فاصلې نښه په لاندې ځایونو کې راځي:

۱) د لنډیز لپاره: کله چې څو فقرې یو مطلب توضیح کوي او لیکونکي وغواړي چې لنډیز یې په وروستۍ فقره کې ذکر کړي فاصله استعمالوي، لکه:

ملي یووالی، د خلکو سوکالي، اجتماعي عدالت، اقتصادي پرمختګ - دا ټول زموږ د نظام اساسي هدفونه دي.

۲) د بس کولو او سرته رسولو لپاره: د دې نښې په واسطه لیکونکي خبره پرېکوي. دغه ډول استعمال اکثره په محاوره کې ډېر راځي، لکه:

سنگ ته قار ورغی او ورته ویې ویل؛ " ته اصلاً په خبره ځان نه پوهوې. ما درته ویلي وو-".

۳) دمداخلې لپاره: کله چې د یوه مطلب په منځ کې نوی فکر راپیدا شي او پخوانی مطلب اخلاص کړي، لکه: کوم وخت چې زه په کندهار کې وم - دا خبره مې مخکې درته کړې ده. ۴) د معرفي لپاره:

کوم شی چې زما په ذهن کې یې توپان راپورته کړی دی - هغه عشق دی.

۵) د معترضه جملې لپاره:

که سنگ دې ولیده - کوښښ وکړه چې ویې ویني - ماته تېلفوني خبر راکړه.

۱۳- ستوری (*) :

د ستوري نښه اوس ډېره نه استعمالېږي. پخوا به ستوری د حذف شوي عبارت پر ځای او د لمنلیک لپاره استعمالېده. اوس د حذف شوي عبارت پر ځای درې ټکي راځي او د لمنلیک لپاره د کلمې پر سر رقمونه لیکل کېږي. ستوری اوس هم د تبصرې او د توجه د جلبولو لپاره استعمالېدی شي.

۱۴- غږ نښه (!):

د غږ (ندا) نښه د هیجان، حیرانتیا، تاکید او امر لپاره راځي. چې یو قوي دلیل موجود نه وي، باید د دې نښې له استعمال نه ځان وژغورو. غږ نښه په لاندې ځایونو کې استعمالېږي:

(۱) د تعجب، تاکید او هیجان د څرگندولو لپاره:
سټک په رښتیا له خپلې وظیفې نه استعفا وکړه! څومره بې
سنبښه کار!
ډاکټر وویل؛ " ته څومره خوشبخته یې! ستا او د مرگ ترمنځ
فاصله ډېره کمه وه! "

(۲) د امر او کلکې غوښتنې په حال کې:
ډېر ژر حرکت وکړه!
لطفاً زما په شخصي چارو کې مداخله مه کوه!
(۳) د طنز او کټرې لپاره: دلته ندا نښه د نقل د نښو ترمنځ نیول
کېږي چې مثالونه یې پخوا راغلل.

۱۵- لويې ليندۍ [] :

په ځينو وختو کې لويې ليندۍ تر معمولي لينديو مخکې راځي. کله کله لويې ليندۍ د نقلونو ترمنځ د ليکونکي د تبصرې لپاره راوړل کېږي، لکه:

برتراندرسل وايي: " دا چې فزيک په علت پسې نه ګرځي دليل
يې دا دی چې علت وجود نه لري. [دا د رسل شخصي نظريه

ده ټول فيلسوفان د دغه نظر ملاتړ نه کوي. [زما په عقیده
علت..."]^(۱)

۱۶- د ندایې او سوالېې مرکب شکل (؟!):

کله کله ځینې لیکوال د ندایې او سوالېې علامې دواړه څنګ په
څنګ د یوې جملې په پای کې راوړي، خو شرط په کې دا دی
چې ندایې به لومړی او سوالیه به ورپسې وي. په دې کې د
لیکوال هدف دا وي چې د هغې په واسطه له یوې خوا د
لوستونکي توجه جلبوي او له بلې خوا یې په کې پوښتنه غرض
وي. په لنډه وینا ویلای شو چې د یوې ډېرې مهمې پوښتنې په
پای کې د ندایې او سوالېې مرکب شکل راځي، لکه:
ته نه یې خبر چې د افغان انګلیس په یوې جګړه کې له پنځلس
زره انګریزي پوځ نه یوازې ډاکټر براین مړ ژواندی خلاص شو!
یا: ته نه پوهېږې د افغانستان د خلکو ملي پاڅونونو د نړۍ
ستري امپراتورۍ ړنګې کړي دي!؟

۱۷- درې ستوري (***) :

دغه نښه معمولاً د ډرام یا داستان په یوه پرده یا برخه کې چې
خو مفکورې په جلا جلا پراګرافونو کې خپرل کېږي، نو د هرې
مفکورې تر پای ته رسېدو وروسته په یو خالي ځای کې درې
ستوري (***) ایښودل کېږي.

(۱) کانديد اکاډميسين محمد صديق روهي، د څېړنې لارښود، د افغانستان د سيمه ييزو
مطالعاتو مرکز، ۱۳۸۵ ل کال، (۷۹-۸۹) مخونه.

۱۸- وروځو ته ورته نښه ({}):

دغه نښه په پښتو او دري کې د {} او په انگرېزي او لاتيني کې په {} بڼه راځي. په عمومي توګه هغه وخت استعمالېږي، چې دېوې کلمې په مقابل کې څو کلمې راشي، لکه:

پوه
 ناپوه
 کمزوری

} انسان

۱۹- غشي (↔):

دغه نښه په عام ډول د مفهوم د لوري او طرف څرګندونه يا ښودنه کوي. په ليکنو کې معمولاً د دوو مقصدونو لپاره استعمالېږي:

۱- کله چې ليکونکی په توضيحي او تشرېحي لمنليک (حاشيه) کې کومه توضېح يا تشرېح ليکي او په هماغه مخ کې يې ليکنه ځای نه شي، لازماً بايد تر هغه وروسته مخ ته نقل شي نو د راغلې توضېح په اخرنۍ برخه کې د (←) غشي په راوړلو سره لوستونکي ته ښودنه کوي، چې نوره توضېح په راتلونکي مخ کې ولولي. په راتلونکي مخ کې تر توضېح ليکلو دمخه بيا هم (→) غشي نښه اېښودل کېږي چې لوستونکي ته وښيي دا توضېح له مخکني مخ څخه دلته راغلې ده.

۲- د یوې ترکیبي کلمې د تجزیې او یا د خو جزونو د ترکیب
نبودنې لپاره راځي، لکه: دوست + ي ← دوستي یا پوهن +
تون ← پوهنتون.^(۱)

(۱) سید محي الدین هاشمي، د لیکوالۍ فن، ۱۳۸۳ ل کال، (۴۳-۴۵) مخونه.

وروستی یادونه

د یوې ژبې لیکنی سمون د یوې ورځې کار نه دی، دا یوه اوږده مرحله او پروسه غواړي او د زمانې له تجربې څخه تېرېږي. پښتو لیکدود هم تراوسه پورې د زمانې د ازمون څو پړاوونه تېر کړي. له نېکه مرغه په هر پړاو کې په پښتو لیکدود کې سمون راغلی، خو لا هم د یو داسې بشپړ پښتو لیکدود لپاره چې د پښتو ژبې ټولې لیکنې اړتیاوې لرې کړي، لاره پاتې ده.

ما د (پښتو لیکنې سمون) د لیکلو کار ځکه پیل کړ چې زه د خپل خلکونو فرهنګي کار په بهیر کې له یو لړ داسې لیکنو ستونزو او توپیرونو سره مخامخ وم، چې باید حل لاره مو ورته پیدا کړې وای. هغه څوک چې د چاپي رسنیو چارې، په تېره بیا ایډېټ (سمون) پرمخ بیايي، هغه ته پته لګي چې لیکدودیزه ګډوډي د چاپي رسنیو کار ته څومره زیان رسوي او چارې څومره سختوي. زما په څېر به نور په لسګونو پښتانه لیکوال له ورته ستونزو سره مخامخ شوي وي. د دې لپاره چې د دې ستونزو د حل لپاره مو د کار یوه لړۍ پیل کړې وي او په دې بهیر کې مو خپله ونډه اخیستې وي، د دې اثر پر لیکلو مې پیل وکړ. دا اثر داسې نه دی چې د پښتو لیکدود او یا هم لیکنې برخې ټولې ستونزې دې اوارې کړای شي، بلکې که د سلګونو ستونزو له جملې څخه د څو ستونزو د حل لپاره مرستندوی شي بیا به هم زما لپاره یو ښه زېږی وي.

زه هيله لرم د پښتو ليکني سمون يو غورځنگ پيل شي او ټول ليکوال په دې غورځنگ کې برخه واخلي، هر هغه ليکوال چې له کومې ليکني ستونزې، تېروتنې او يا هم توپير سره مخامخېږي، هغه دې د ليکنو او رسنيو له لارې نورو ژبپوهانو سره مطرح کړي. دا کار به د دې سبب شي، چې زموږ ټولې ليکني ستونزې د وخت په تېرېدو سره يوه په بلې پسې حل او داسې وخت راشي، چې زموږ نورو نسلونو او يا هم هغه چاته چې پښتو ژبه زده کوي، په ليکني برخه کې ټولې ستونزې اوارې شي. ليک او ليکني سمون د يو تن او يوه ژبپوه کار نه دی، بلکې دا يوه اوږده پروسه ده او ډېر کار غواړي، خو زموږ ليکني سمون بايد دومره سست هم پرمخ لاړ نه شي، چې زړې ستونزې مو لا غوڅې کړې نه وي نورې نوې پرې را دېره شي. يو ځل بيا له ټولو پوهانو او ليکوالو څخه هيله کوم چې په پښتو ليکني سمون کې پوره پوره ونډه واخلي؛ زموږ ليکني سمون زموږ ژبنی سمون دی او زموږ ژبنی سمون بيا زموږ له ټولنيز سمون سره مستقيمه اړيکه لري.

په هېواد کې دهر ډول مثبت سمون په هيله
پوهنمل محمد اسمعيل يون

اخځونه

- ۱- اخکزی، اودل سمد، پښتو ژبه او لیک دود، کوټه ۱۹۵۶ م کال.
- ۲- پنزل، هربرت، د پښتو ګرامر، د محمد رحیم الهام ژباړه، ۱۳۴۰ ل کال، دولتي مطبعه.
- ۳- خټک، خوشال خان، دستار نامه، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۴۵ کال چاپ.
- ۴- خوبشکی، محمد صابر، پښتو غږ پوهنه او وییپوهنه، ۱۳۸۰ ل کال.
- ۵- رښتین، صدیق الله، پښتو ګرامر (ژب ښودنه)، خاور خپرندویه ټولنه.
- ۶- روهي، محمد صدیق، د خېرنې لارښود، د افغانستان د سیمه ییزو مطالعاتو مرکز، ۱۳۸۵ ل کال.
- ۷- زیار، مجارو احمد، پښتو سیندګۍ- نويزونه، د ساپي پښتو خېرنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۷۸ ل کال.
- ۸- زیار، مجارو احمد، پښتو لیکلار، ننگرهار پوهنتون، ۱۳۶۰ ل کال.
- ۹- زیار، مجارو احمد، پښتو پښویه، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۲ ل کال.
- ۱۰- زیار، مجارو احمد، لیکلارښود، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۶ ل کال.
- ۱۱- شاکر، پوهندوی نوراحمد، ژبنۍ خېرنې، ۱۳۵۰ ل کل.

- ۱۲- صاحبي، محمد نبي، د كوشاني دورې د ژيو څېړنه، د افغانستان د علومو اكاډمۍ، كابل، ۱۳۸۶ ل كال.
- ۱۳- لودين، دولت محمد، لغت پوهنه، پښتو ټولنه، كابل ۱۳۵۵ ل كال.
- ۱۴- هاشمي، سيد محي الدين، دليكوالي فن، ۱۳۸۳ ل كال.
- ۱۵- هالالي، څېړنوال عبدالحكيم، د پښتو ژبې د فونيميكې الفبې لارښود، پښتو ټولنه، ۱۳۵۵ ل كال.
- ۱۶- وزيری، بخت مير، غږ پوهنه او ويپوهنه، كابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د نا پښتو خانكو لپاره، ۱۳۸۴ ل كال.
- ۱۷- وكيلي، محمد سرور، پښتو گړښود، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مركز، پېښور، ۱۳۸۷ ل كال.

Pashto *Text Correction*

Written
By:
M. Ismael Yoon

ISBN 978-9936-500-29-7

9 789936 500297 >

د خپرونو لړۍ: (۳۰)

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English